

TÜRKÇE BEDİİ METNİN YENİ FİLOLOJİK YÖNTEMLERLE İNCELENMESİ

New Philological Investigation of the Esthetic Text in Turkic

Анализ Турецкого литературного текста новым лингвистическим методом

Mehman MUSAOĞLU*

Gazi Türkiyat, Güz 2013/13: 1-28

Özet: Türkçe bedii metinlerde, sözlü anlatıma ve yazarın kavramlar dünyasına yönelik olarak kullanılan özel metin kurucu işaretler bulunmaktadır. "Kitab-ı Dede Korkut" ve "Manas" destanlarından, atasözlerinden, türkülerimizden örnekler ve Kamal Abdulla'nın "Unutmağa Kimse Yok" romanının metni, kavramsal ve lengüistik incelemeye tâbi tutulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Metin, filoloji, yöntem, kavram, lengüistik, semiyotik, işaret

Abstract: Constituent text signs used by folkloric verbalism and author to describe world of concepts are determined in Turkic esthetic texts. Examples form epics "Book of Dede Korkut" and "Manas", proverbs, folk songs and text of Kamal Abdulla's book "No one to forget" is examined conceptually and linguistically.

Keywords: Text, philology, method, concept, linguistics, semiotics, sign

Аннотация: В турецком литературном тексте выявляются особенные текстообразующие знаки определяющие мир образов писателя и устного пересказа. В статье приводятся примеры из Дede Коркута, Манаса, пословиц, тюркю, наряду с этим приводятся примеры из текста романа Камала Абдуллы "Унутмага Кимсе Ёк (Unutmağa Kimse Yok)" с концептуальной и лингвистической точки зрения.

Ключевые слова: Текст, филология, метод, концепт, лингвистика, семиотика, знаки

GİRİŞ

Tarihî ve çağdaş bedii metinlerin sosyal bilimler alanında yeni filolojik yöntemlerle incelendiği çalışmalar, XX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ivme kazanmıştır (Polyakov 1986; Ştayn 1993; Musayev 2012: 250-252). Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'un "Türk Dili Araştırmalarının Bugünkü Durumu ve Sorunlar" (2009:143) adlı makalesinde, tarihî eserlerimizin genel metin teorisi bağlamında irdelenmesi ve idrak edilmesine ilişkin olarak uygun bilimsel sonuçlara yeni filolojik yaklaşımlarla ulaşılabileceğinden söz edilmesi, söz konusu eğilimin ne kadar büyük önem taşıdığını göstermektedir. Bugün bilgi teknolojilerinin veri ve sonuçları, dolayısıyla bilişsel bilim ve akabinde bilgisayarlı dilbilim ve edebiyat bilimi bağlamında yapılan güncel çalışmalar, söz konusu metinler filolojik olarak incelenirken göz önünde bulundurulmaktadır. Bunu artık XXI. yüzyılda yapılan çalışmalarda görmek mümkündür (Seliverstova 2002; Bilgisayar Destekli Dil Bilimi

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim üyesi. mehman.musaoglu@gmail.com

Çalıştayı Bildirileri 2006; Hacılı 2010; Musayev 2012: 17-23). Düşüncemize göre, ders programlarımızı “Bologna süreci” doğrultusunda çağdaş filolojik ve bilişsel bilim alanlarında yapılan çalışmaların bilinci ve uygulamasıyla düzenlemek yararlı olacaktır. Bu bakımdan hem nesir hem de nazım biçiminde yazılmış olan Türkçe bedii metin örnekleri, makalede göstergebilimsel nitelikteki özel metin kurucu işaretleriyle ele alınmış ve kavramsal-lengüistik yöntemle incelenmeye tâbi tutulmuştur.

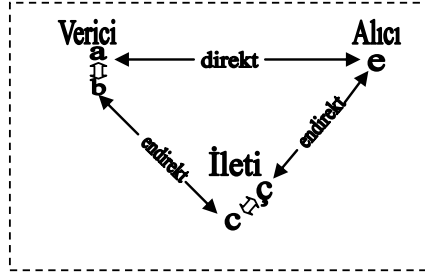
1. BEDİİ METNİN KAVRAMSAL, EDEBİ VE LENGÜSTİK ÖZELLİKLERİ

İşaretli dil birimleri; zaman//mekân, neden//sonuç, nitelik//nicelik, şart//mukayese vb. anlamsal ve işlevsel nitelikteki her türlü metinler arası bağlamlarda dizisel (paradigmatik) ve dizimsel (sentagmatik) birleşenler olarak ifade edilmektedir. Metin, söz konusu birleşenlerin herhangi bir iletişimsel süreçte ardışık birleşmesiyle sözlü veya yazılı olarak gerçekleşmektedir. O, her şeyden önce, bir iletişim aracıdır ve somut bir içerik veya söylem (diskur) gibi tanımlanmaktadır. Bütünlük, ardışıklık ve bağdaşıklık (homojenlik) herhangi bir metnin şimdiye kadar çok geniş bir ölçekte incelenen temel yapısal, anlamsal ve işlevsel belirtileridir. Bugün metin, söz konusu belirtilerin yanı sıra kavramsal, edebî-lengüistik özellikleriyle de irdelenmektedir.

Metin, kendi kendine geliştirilen ve oluşturulan, kültürle beslenen bir süreçtir. Klâsik tanımlamasıyla konuşan ve dinleyen arasında sözlü; yazar ve okur arasında ise yazılı olarak gerçekleşmektedir. Konuşan ve dinleyen; yazar ve okur, dolayısıyla verici ve alıcı söz konusu dizgenin birer birleşenleri durumundadır. Metin üretimi veya metinle iletişim sağlama süreci olarak tanımlanabilen metin dizgesinin tümünü oluşturan birleşenler ise, çağdaş dil-kullanım ortamında iç içe geçmektedir. Çünkü bilgi akışının hızlanması, dil ortamının sözlüleşmesi, görselleşmesi, e-dil ve buna bağlı olarak da e-Türkçe ihtiyacının güncelleşmesi sonucunda temel bir dilbilimsel//iletişimsel birim olarak “verici ⇔ ileti ⇔ alıcı” formülü biçiminde tanımlanan metin kuruculuk, çağdaş dil-kullanım ortamına göre yeni bir düzlemde ele alınmaktadır. Dolayısıyla metin, çağdaş dil biliminde bir bileşim, dilbilimsel//iletişimsel süreç ve oluşum biçiminde, birleşenlerinin birbiriyle birleşme düzlemi olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu birleşmeye göre tespit edilen klâsik “verici ⇔ ileti ⇔ alıcı” formülü ise, metin birleşenleri düzleminde yeniden sınıflandırılmaktadır (Zaevskaya 2002: 62-73). Bu bağlamda metnin temel birleşenleri olan *Vericinin* ve *Alıcının* projeksiyonlarıyla belirlenebilen **İletişimsel Devre** düşüncemize göre aşağıdaki şekilde formüle edilebilir:

Şema 1

- a. Verici
- b. Vericinin projeksiyonu
- c. Metin gövdesi veya ileti
- d. Metin projeksiyonu
- e. Alıcı

İletişimsel Devre

Türkçe metin, XX. yüzyılın 70'li yıllarından beri Türkolojide yapısal-anlamsal ve belli bir ölçüde işlevsel bakımlardan metin dilbilimsel//lengüistik yöntemlerle de ele alınmaktadır. Söz konusu doğrultuda yapılan çalışmalarda, metni oluşturan dil birimlerinin, sözdizimsel ve metin dilbilimsel sıralanması; metnin sınırları, içeriği, “yargı-bilgi ve cümle-metin” etkileşimlikleri ekseninde yorumlanmasıyla metin oluşturucu yapısal etkenler belirlenmektedir. Bunun yanı sıra, metin parçalarındaki cümleler arası anlamsal ilişkiler, bu ilişkileri zamirlerle ve diğer dil birimleriyle sağlayan *ön gönderimsellik*, *art gönderimsellik* veya Yun. *anaphora*, *anaphoric reference*: *art gönderimsel*, *ön/art gönderimsellik*: *cataphoric reference*: *öngönderimsellik* ve *eş gönderimsellik* (*co-reference*) olguları vb. üzerinde durulmaktadır (Uzun 1995; Üstünova 1998; Abdullayev 1999; Musaoğlu 2003a; Abdullayev, Məmmədov, Musayev 2012). Yun. *anaphora* terimi, metnin başında ve sonrasında ifade edilen fikre gönderme yapan, öne ve arkaya gönderen veya ön ve art gönderimli metin dilbilimsel gösterge anlamını ifade etmektedir. *Cataphoric reference* terimi ise, bir metin içerisinde sonra gelecek bilgiye işaret eden, dolayısıyla sonraya gönderme unsuru veya ön gönderimli gösterge anlamına gelir. Böylece, *anaphoric reference* terimi, öne ve arkaya gönderme unsuru; *koranaforiklik* ve *korkataforiklik*: *co-reference* terimleri ise metin dil bilimi terminolojisine göre metnin hem yukarı hem de aşağı parçalarına gönderme yapan eş gönderimli unsurlar olarak nitelendirilmektedir (LES 1990: 32; Dilçilik ensiklopediyası 2006: 49, 321; Musayev 2011: 276).

Söz konusu çalışmalar, özellikle de K. M. Abdullayev, A. Y. Məmmədov, M. M. Musayev ve diğerlerinin *Azərbaycan dilində mürəkkəb sintaktik bütövlər* (2012) adlı kitabı, artık günümüzde Türkçe metin lengüistiği disiplini oluşturacak nitelik ve niceliğe ulaşmış durumdadır. Bugün öncelikle söz konusu çalışmalarda metin dilbilimsel verilerden ve sonuçlardan yararlanılarak, evrensel nitelikteki mekân, zaman, insan, gezegen, çevre vb. olgulardan söz edilmektedir. Bunun yanı sıra, evrensel//ulusal nitelikteki kavramlar ekseninde, işlevsel//anlamsal anlamların veya

odakların düzleminde ve yukarıda işlevselliğe göre belirtilen “verici ⇔ alıcı” ikilisinin oluşturduğu iletişimsel devrede Türkçe metnin anlamsal/biçimsel yapılanmalarının kompozisyon süreçleri, sonuçları ve türleri ayrıntılı olarak incelenmektedir.

1.1. Lengüistik Kavram Anlayışı

Bugün insan entelektine ve bir bütün olarak algılanan deneyimine ilişkin soyut ve somut kavramların birleştirilebilir alt kategorileriyle farklı açıklanmalardaki tasvirini bilişsel bilim ve bilişsel filolojik lengüistik ve edebiyat bilimi yerine getirmektedir (Musayev 2012: 17-23). Dünyanın dil haritasını *evren, uzay, yol, din, dil, inanç, savaş, barış, demokrasi, mutluluk, düşmanlık, dostluk, acı, merhamet vb.* gibi genel kültürel temelli kavramlar oluşturmaktadır. Bu kavramlar, bilişsel dil biliminde insana özgü özelliklere bağlı olarak gerçek prototipleriyle belirlenmektedir. Dolayısıyla *sitem etmek, teessüf, niyet, istek, sebep, maksat, değerlendirme, sevgi, nefret, sevinç* gibi anlamsal alanları içeren özellikleriyle ifade edilmektedir. Söz konusu bağlamda *sevgi-acıma* veya *sevgi-nefret* gibi lengüistik kavramlar somut diskursal varyantlarıyla da dikkatleri çekmekte ve bilişsel nitelikteki algılama yönleriyle derinden incelenmektedir (Doğan 2000; Vorkaçyov 2001; Hanina 2004). *Böylece, hem somut dil göstergeleri hem de kavramsal faktörlerle ifade edilen anlayışlar lengüistik kavramlar olarak tarif edilmektedir.*

Lengüistik kavram anlayışı, insanca antropolojik olarak algılanan ve bilişsel bir bilinçlenmeyle olgunlaştırılan düşünüşün oluşum ve gelişim sürecinin biçimlenmesine ve dil çerçeveli etkenlerce de giderek hızlandırılmasına bağlı olarak belirlenebilmektedir. Bu kavrama, yaratınca sağlanan düşünsel oluşumun ve gelişimin dünya düzeyinin dengelenmesinde rol alan kavramların rolüyle ve lengüistik olarak adlandırılmasıyla bağlantılıdır. Dünyanın dil haritasını oluşturan evrensel ve ulusal nitelikteki fonetik, fonolojik, morfolojik, sentaktik, leksik, sözlüksel ve deyim bilimsel düzeyleri, hem somut dil bilimsel belirtileriyle işaretlenen hem de soyut kavramsal yapılanmalarıyla anlatımda belirginleşen kavram ve kategorileriyle tasvir olunabilmektedir. Söz konusu karakteristik kategorilerden biri olarak birçok dilde somut dil bilimsel belirtileriyle işaretlenen, birçok dilde ise leksik, sentaktik ve morfolojik belirtilerin birincil ve sonraki işlevleriyle bileşiksel olarak ifade edilebilen genel görünüşsellik kavramı ve buna bağlı olarak belirlenebilen görünüş alt kategorisi gösterilebilir (Musaoğlu, Kirişçioğlu 2008). Bu bağlamda aktarma kavramı veya algılanması, uygun aktarma bilimi kavramı ve kategorileriyle Türk yazı dilleri arasında hem bilişimsel hem de edebî yöntemlerle yapılabilir bir olgu niteliğinde 1990-2000’li yıllarda somut bir lengüistik

kavram olarak belirlenebilmektedir. Bedii metinlerin özel metin kurucu işaretleri anlayışı da, bilgi çağının bilişsel terminolojisinde somut bir lengüistik kavram olarak genellikle XX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yer almaktadır. Bu bağlamda herhangi bir yazarın kendine mahsus olan ve bedii metinlerinde ifade olunan bir kavramlar dünyası ve buna bağlı olarak da anlattığı somut bir yazar gerçekliği vardır. Bu kavramlar dünyası ve yazarın kendine özgü algılama ve fikir gerçekliği; onun kullandığı bedii dille ve özel edebî-bedii metin kurucu işaretlerin hareketleriyle ifade olunmaktadır. Yazar herhangi bir deneme metnini kurgularken sadece dil birimlerinden, dolayısıyla fonemlerden, morfemlerden, sentaksemlerden (tamlamalar, kelime grupları, cümleler vb.), leksemlerden (kelimelerden), frazemlerden (deyimlerden) ve tekstemlerden (cümleden büyük birliklerden) gelişi güzel olarak istifade etmez. O, kendi yazar gerçekliğini ifade edebilmek için, her şeyden önce, millî dile ve özgün nitelikteki mantaliteye mahsus olan semiyotik mahiyetli ve kendisinin şekillendirdiği en çeşitli metin kurucu işaretlerden yararlanır, dolayısıyla metni onlarla kurar. Farklı dil işaretlerinin ve edebî-kavramsal nitelikteki diğer özel metin kurucu işaretlerin işlevsel ve anlamsal parametrelerinin birbiriyle örtüşmesi ise deneme metninin başarılı olmasını şartlandıran temel etkenlerdendir. Bu bakımdan aşağıda söz edilecek Kemal Abdulla metnini de başarılı ve orijinal kılan temel etkenlerden birisi, söz konusu işaretlerin çoğu kez birbiriyle örtüşebilmesiyle bağlantılıdır. Aşağıda hareketleri birbiriyle örtüşen dil ve edebî-bedii nitelikteki özel metin kurucu işaretlere değinilecektir.

1.2. Türkçe Edebî-Bedii Metnin Simetrik ve Asimetrik Türleri ¹

Türkçe edebî metin kompozisyonunu oluşturan temel sözdizimsel, metin dilbilimsel özellikler ve türler, simetriklik ve asimetriklik açısından Türk dil biliminde kısmen ele alınmıştır. Bunlar genellikle *diyalojik-çerçevesel, devrikenmeli/sözdizimsel* (Musaoğlu 2003b) ve *parselyatikli metin dilbilimsel yapılanmalar* karşılıklarıyla tasvir olunmaktadır. Türk dil biliminde, önce asıl ontolojik Türkçe edebî metin örneği olarak diyalojik//çerçevesel//sözdizimsel yapılanmalardan söz edilmiştir (Kononov 1980: 230-231). Akabinde Türk yazı dillerinde asimetrik sözdizimsel olay olarak tanımlanabilen devrikenmeli-

¹ Lengüistikte, somut bir lengüistik kavramı ve kategoriye oluşturan her türlü prototip birleşenlerin arasındaki birlikteliği ifade eden dil işaretlerinin ilişkisi simetrik bir sözdizimsel yapılanma olarak tarif olunmaktadır. Söz gelimi "evli olmak" birleşmesinde erkek ve kadın tarafları arasındaki simetrik bir beraberlik ilişkisinden söz edilmektedir (Dilçilik Ensiklopediyası 2008, II: 216). Kurallı düz cümleler ve sözdizimsel konstrüksiyonlarla kurulan edebî-bedii metin örnekleri de simetrik metin dilbilimsel yapılanmalar olarak değerlendirilmektedir. Canlı dilin kullanımı veya konuşma faaliyetinin gerçekleşmesi süreçlerinde çeşitli dil/söylem hadiselerinin tekdüze olmama veya alışılmışın dışındakiler olarak gerçekleşmesi, kuralsız devrik ve eksilteli cümleler, çeşitli sentaktik figürler, tekrarlar, parselyatikleşme vb. olaylar asimetrik metin dilbilimsel yapılanmalar olarak algılanmaktadır.

sözdizimsel ve parselyasiya² hadisesiyle gerçekleşen parselyatikli metin dilbilimsel yapılanmalar da incelenmeye alınmıştır (Abdullayev 1999: 239).

1.3. Bedii Metnin Genel ve Özel Filolojik Nitelikleri

Çağdaş filoloji biliminde, bugün artık bedii metnin yaratıcı ve entelektüel olarak algılanması ve onun diğer edebî metinlere göre yorumu ilkeleri belirlenmektedir. Herhangi bir metin, yalnız metinler arası kontekstte veya daha büyük bir metinde (meta tekstte) diğer bir metne göre var olabilme özellikleriyle seçilmektedir. Aynı

² Parselyasiya kelimesinin leksik ve sözlüksel anlamı Fransızca "parselle-parça", toprak alanlarının bölünmesi demektir ve konuşma faaliyetinde ortaya çıkan iletişimsel nitelikteki bir bilgisel olgu olarak tanımlanmaktadır. Sözlü ve yazılı olarak gerçekleşen söylemlerin ve birleşik-sözdizimsel bütünlerin münferit tiplerinde birleştiren temel cümle ve birleşen parselyatik birim anlamsal-yapısal bir bütün oluşturmaktadır. Bu tür sözdizimsel biçimlenme konuşma faaliyetinde temel cümleye ve parselyatiklere bölünmektedir. Parselyatik-birleşen yapılanmalar, birleştiren-temel cümlelerin herhangi bir ifade edilmiş ögesini (genişletici-determinant, özne-agens, nesne-obje vb.) somutlaştırmakta, aydınlatmakta ve genelleştirmektedir. Parselyatik yapılanmalar, temel cümleyle beraber dilin ana varyantı, konuşmanın ise varyantıdır. Söz konusu asimetrik-sözdizimsel olay, önce çeşitli konuşma//diskur ortamlarında, sonra ise yazılı olarak ifade olunan edebî-bedii metinlerde gerçekleşmektedir. Sözdizimsel-metin dilbilimsel nitelikteki bir dil-konuşma olayıdır. Parselyatikleşme, aslında basit ve birleşik cümlelerin kırılarak metinleşmesi demektir ve Türk yazı dillerinde metinleşmenin hem düz yazıyla hem de şiirle ifade olunan oluşum yollarından biridir. Basit ve birleşik cümlelerden koparak ayrılan münferit birleşenler veya cümle öğeleri, temel ve yan cümleler, yeni sözdizimsel bağlamda artık bağımsız cümle tonlamasıyla söylenmektedir. Cümlelerden koparak ayrılmış parselyatiklerle temel cümleler, bir birleşik-sözdizimsel bütün oluşturmaktadır. Birleştiren temel cümlelerle birleşen parselyatik yapılanmalar arasında obje, zaman-mekân, neden-sonuç vb. anlamsal-işlevsel ilişki alanları ifade olunmaktadır. Söz konusu sözdizimsel bütünlerde veya cümleden büyük birliklerde temel cümleler metin dilbilimsel açıdan ön gönderimli, parselyatikler ise art gönderimli metin oluşturucu vasıtalar olarak tanımlanmaktadır. Parselyatikler, bağlı oldukları temel cümlelerin öznesini, nesnesini, belirtecini, tümlecini vb. diğer açık olarak ifade olunmamış öğelerini veya benzer anlamlı cümlelerini tamamlamakta ve anlamsal açıdan somutlaştırmaktadır. Bu ise, metnin anlamsal-işlevsel yapısında birleşenlerin art gönderimli ilişkisiyle birbirine bağlanması anlamına gelmektedir. Temel cümlelerin parselyatikle bağlılığı, daha çok ön gönderimli metin dilbilimsel ilişki olarak açıklanabilmektedir. Parselyatik yapılanmayla önce gelen temel cümlelerin dizimsel ilişkisi ise, ön gönderimli ve art gönderimli sözdizimsel ilişkiler düzeyinde incelenebilmektedir. Parselyatikleşme olayına folklorik ve çağdaş edebî-bedii metin örneklerinde rastlanmaktadır. Batı Türkçesinde yer alan "Koroğlu", "Kitab-ı Dede Korkut", Doğu Türkçesinde yer alan "Manas" (Kırgız), "Maaday-Kara" (Altay) kahramanlık destanlarının metinlerinde söz konusu dil-konuşma olayı oldukça genişlemiştir. Türk kahramanlık destanlarının dilinde parselyatik//koşulma yapılanmalı sözdizimsel bütünlerin çeşitli anlamsal-yapısal türleri kullanılmaktadır:

A) Parselyatikler kendinden önceki temel cümleden koparak ayrılmakta ve onun ifade olunmamış veya eksik ifade olunmuş öznesinin, obje-nesnesinin yerinde kullanılmaktadır. Söz gelimi: Ayza menen geçirdi. **Eşiginin köngögün** (Manas; P. Kızırbayeva, 1988, c.17); Kılıç menen kestirdi. **Jeledegi kulunun** (Yenə orada); Kette-kıçık, karınar. **Bayjigit toktop kalganı**; Baştan ayak baarınar. **Kalkka süylop salganı** ("Manas" eposu); Aylangılup turbay kayttı. **Kara-Kula kaan kiji** ("Maaday-Kara" dastanı. Эпос народов СССР, М., 1973, c.175); Cılasun goç jigitlerə qalaba ölkə verdi: **şalvar, cübbə, çuqa** (KDQ); Bu işə Mehri xanım da razı oldu. **Əhməd xan da** ("Koroğlu" dastanı).

B) Parselyatikler temel cümledeki bırakılmış genişletici öğeleri somutlaştırmaktadır. Söz gelimi: Atası Manas baatırday, Баатыр болчу жан экен. **Tayarası Karakan**; Nogoydun Çagoo karı bar. **Oşo toptun içinde**; Kırgız, kazak çoğulup. **Kara Kum, Sarı Arka** ("Manas" dastanı); Arban yattı, kargan yattı. **Kara-Tayı abakayda** ("Maaday-Kara" dastanı, s. 178); Başlar kəsildi. **Top kibi** (KDQ); Çadır dikdilər. **Kafər için** (Yenə orada); Paşalar Çənlibelə qoşun çəkirlər. **Boly bəy Örzincan tərəfdən, Ərəb Reyhan Qars tərəfdən, Hasan paşa özü də Toqat tərəfdən** ("Koroğlu" dastanı).

zamanda daha büyük bir metin de metinde veya *meta tekst* *tekstte* ortaya çıkmaktadır. Kısacası, kontekst metne veya metin de parçalanarak kontekste dönüşür. Bütün bunlar herhangi bir bedii metnin genel özellikleridir ve her yönüyle filolojik incelenmeye alınabilir.

İletişim sürecinde metnin anlamı, evrensel ve millî bilinç düzeylerine göre algılanır. Daha sonra ise herhangi bir bedii metinde yazarın ifade ettiği somut bilgiler ve genelleştirilmiş fikirler mana ve anlamlarıyla hafızada ve millî şuurda gruplandırılarak yeniden işlenir. Bunlar, tefekkürde somut fikirler veya düşünceler olarak hazır hale getirilir ve okurlarına ulaştırılır. Böylece, herhangi bir bedii metnin iki temel işlevi veya kendine mahsus özelliği bulunmaktadır. Bunlar, uygun bir anlamın verilmesi ve edebî-bedii metinde yeni fikir veya düşüncelerin ifade edilmesinden ibarettir (Slovar Literaturovedçeskih Terminov 2011). Bilakis metin anlamsız olur ve yeni olarak herhangi bir fikri ifade etmekten de mahrum kalır. Böyle metinler, aslında edebî-lengüistik özellikleriyle fazla seçilmeyen “söz yığını”ndan başka bir şey olmaz.

Bedii metin, XX. yüzyıl boyunca sosyal bilimcilerin temel araştırma hedeflerinden biri olmuştur. Söz konusu araştırma sürecinde bedii metnin diğer genel ve özel nitelikteki özellikleri veya felsefî, ontolojik, tipolojik, psikolojik, edebî, lengüistik-filolojik istikamet ve yöntemleri bütün yönleriyle ele alınmıştır. Birinci araştırma merhalesinde bedii metnin gerek yapı, gerekse semantik bakımdan incelenmesinde en çok aşağıdaki sorunlar irdelenmiştir:

- Bedii metin ve bedii olmayan metin;
- Metnin edebî ve lengüistik bakımdan değerlendirilmesi;
- Nesir ve nazım;
- Metin ve dil;
- Metin ve dünya;
- Metin ve metinler;
- Metin tarihte ve metin tarih dışında (Revzina 1998: 301).

1.4. Bedii Metnin Özel Metin Kurucu İşaretleri

Çağdaş filoloji biliminde; sadece dil işaretleri, onların söylemdeki ve diskurdaki tekrarının metnin uygun göstergeleri olarak incelenmesi, artık yeterli sayılmamaktadır. Çünkü bedii metni özel bir görüngenü olarak oluşturan, aynı zamanda belli kavramsal kategoriler niteliğindeki ve niceliğindeki belirtileriyle seçilen kendine mahsus bütünleşik işaretler sistemi veya çeşitli semiozisler³ vardır.

³ *Semiozis* (Yun. *sema* ‘işaret’) işaret süreci demektir ve işaretlerin oluşturma, kurma, hareket ve açıklama özelliklerini içerir. Söz konusu terim sık olarak iletişim (komünikasyon) anlayışının veya kelimesinin eş anlamlısı olarak da kullanılır. Bunun sonucunda işaretin işaretlenenle işaretleyen arasındaki uygunluğu kurulmuş olur. *Semiyosfer* (Yun. *sema* ‘işaret’, *sphaira* ‘küre sathı’) ise işaretlerin küresel alanı ve çevresi, mekan ve zamanda mevcut olan işaretlerin ve dil ilişkilerinin bütününe içeren semiyotik mekandır. Semiyosfer anlayışını semiyotik kültür biliminde ilk defa olarak Y. M. Lotman kullanmış ve literatüre de o getirmiştir. Semiyosfer kendi hedefine ve mahiyetine göre kültür gibidir. O, her şeyden önce verici (adresant)

Onlar, her şeyden önce, edebî-semiyotik mahiyetteki metin kurucu vasıtalar olarak incelenir (Slovar Literaturovedçeskih Terminov 2011). Bu ise şu demek oluyor ki; bir bedii metin sadece sıradan fonemlerden, morfemlerden, leksemlerden, frazemlerden (deyimlerden), kelime gruplarından ve cümlelerden ibaret değildir. Veya bedii metin, bütün bunların birleşmesinden oluşan bir *söz yığı* ve *monoton cümleler birleşimi* olarak da incelenemez.

Eğer edebî-bedii metnin sadece yukarıda belirtilenlerden ibaret olduğu düşünülseydi, o zaman onun birleşenlerinin morfolojik, leksik ve sentaktik tahlilinin sonuçlandırılmasıyla metin dil bilimine ilişkin bütün mevcut sorunlar çözümlenmiş olurdu. Ancak, metin dilbilimi ve teorisi bu sebeple ortaya çıkmıştır ki, onun da kendine mahsus bir araştırma-inceleme hedefi bulunmaktadır. Böylece, dil birimlerinin geleneksel olarak nitelendirilen özelliklerinden hareketle ne söz konusu lengüistik alanın ne de genel metin teorisinin bilimsel ve uygulamalı sorunları, bütünlükte ve ayrıntılarıyla cevaplandırılmaz.

Herhangi bir metin, her şeyden önce iletişimsel ve bilişimsel bir görüngü olarak, sadece ona mahsus olan özel semiyotik işaretlerle kurulur. Bunlar, ifade planına veya yüzeysel yapısına göre yukarıda gösterilen bildiğimiz dil işaretleriyle birbirine denk düşebilmektedir. Ancak, söz konusu her iki işaret sisteminin metindeki anlamı, işlevi ve buna uygun olarak da derindeki yapısı, herhangi bir bedii metinde birbirinden ilkesel olarak ayrılmaktadır.

Metin, diğer dil ve konuşma birimlerinden iletişim sürecinde taşıdığı işlevselliğin yanı sıra, sözlü ve yazılı olarak gerçekleşme biçimlenmelerine göre de seçilir. Normal bir metinde herhangi bir somut bilgi verilir. Diskursal ortamda herhangi bir somut bilginin verilebilmesi ve özellikle de belli bir fikrin ifade olunabilmesi, bedii metnin kendine mahsus anlaşılabilirliğinin ve yazara ait olan *semantiğin* paralel mevcudiyetiyle şartlanır. Bedii metin özelliklerinin ifadesi ise, semiyotik nitelikteki özel metin kurucu işaretlerin özenle seçilerek kullanılmasıyla gerçekleşir.

Peki, *işaretler anlayışı* ne demektir ve özel metin kurucu işaretlerle onların bağlantısı neden ibarettir? Dil işaretleriyle özel metin kurucu işaretlerin kullanımı, bedii metinlerde her zaman birbiriyle örtüşüyor mu?

Burada öncelikle dil-konuşma işaretlerinin yeni dilbilim ilminin kurucusu Ferdinand de Saussure tarafından belirlenen serbest nitelikteki oluşu hatırlanır (Saussure 1977). Bunların bazılarını yukarıda gösterdik. Fonemler, morfemler, sentaksemeler, leksemeler vb. olarak. Ancak yol işaretleri, duman (od yanması, tütsü

ve alıcının (adresat) önceki kültür bilimsel deneyiminden oluşur ve aynı zamanda enformasyon kanalına bağlı olan zaruri dil iletişimlerinin temelini oluşturur. Semiyosferin bütün unsurları, münasebet formüllerinin birbiriyle sürekli olarak transformasyon bulunduğu dinamik bir durumda yerleşir (Stariçenok 2008: 539-540). Söz konusu anlayış/terim, bilim tarihinde neyosfer, atmosfer, biyosfer vb. kavramlarından ve uygun kavramları ifade eden terimlerden sonra ortaya çıkmıştır.

çıkamaz), ses, koku ve bunun gibi diğer işaretler de semiyosferde yer almaktadır. Herhangi bir bilim veya güzel sanat alanlarının ve bedii edebiyatın kendine özgü işaretler sistemi bulunmaktadır. Semiyotikte her türlü sistemli, ardışık, anlamlı ve manalı işaretler, iletişimsel biçimlenmeleriyle XIX. yüzyılın sonlarından itibaren gösterge bilimi niteliğinde sentaktik, semantik ve yararçı (**pragmatik**) yönleriyle incelenmektedir (Pierce 1983:151-210; Morris 1983: 37-89; Erkman-Akerson 2005: 93-116). Filolojik-lengüistik biliminde ise söz konusu semiyotik disiplinler genel olarak nitelendirilmektedir: **Sentaktik**, konuşma zincirindeki ve genellikle zamansal sıralanmadaki işaretlerin; **semantik**, eşyanın anlamı, işareti ve genel olarak da işaret taşıyıcılarının; **pragmatik** ise işaretle ondan istifade edenlerin arasındaki bir ilişki olarak belirlenmektedir (LES 1990: 441).

Böylece, pragmatik ve sentaktik olarak gerçekleşen herhangi bir metnin veya millî ve manevi nitelikteki metin teşekkülün kendine özgü bir işaretler dünyası vardır. Bütün metinler, şu veya bu biçimde semiyotik işaretlerin hareketleriyle kurulmaktadır. Bedii metnin özel metin kurucu işaretleri ise, şüphesiz ki, yazarın kendine veya somut bir durumda onun eserine mahsustur. Söz konusu işaretler, her şeyden önce, yazar-okur ve ifade edilen gerçekliğe yazar münasebeti bağlamında pragmatik olarak belirlenebilmektedir. Semiyotik işaretler arasındaki biçimsel ve içeriksel bağlantıya göre ise her çeşit metin kurucu işaretler sentaktik özellikleriyle de incelenmektedir. Bedii metinlerin başlıkları, münferit cümleler, nominatif adlandırılmalı kelimeler, deyimler, cümleden büyük birlikler, anagramlar, kısaltılmış nominatif adlandırmalar, arkaik sözcükler vb. özel dil metin kurucu işaretleri, yeri geldiğinde yazarın fikir gerçekliğini oluşturan temel olgular niteliğinde kullanılabilir. Böyle durumlarda dil işaretleriyle özel metin kurucu işaretler birbiriyle örtüşür, yazarı ve onun bedii metnini dünya edebiyatında başarıya götüren temel unsurlardan biri olarak ortaya çıkan da işte budur! Etnik, folklorik, etnografik, demografik, mitolojik, evrensel ve toplumsal mahiyetteki simgeler ve imgeler de özel metin kurucu işaretler olarak bedii metinlerde kullanılır. Bunun yanı sıra, çeşitli paralel edebî konular, süjeler (izlekler), öngörüler, duygusal olgular ve düşünceler de sonuncular gibi dil-konuşma birimlerinin ötesinde bedii metnin özel metin kurucu işaretleri olarak yazar anlatımında yer almaktadır.

Dildeki yapı-anlatım faklılığının veya dil ve özel metin kurucu işaretlerin ifade-içerik sınırlarının bedii metinde birbiriyle örtüşmesinin millî mantalitede bir özellik ve özgünlük olarak yansıdığı; çağdaş etnik içeriği, tarihi kimliği ve gelişmeleri ile ele alan budun dil biliminde veya Alm. *etnolinguistik*, Fr. *etnolinguistique*, İng. *ethnolinguistics*, Rus. *etnolingvistika* da da çok önemle vurgulanmaktadır. Bu şu anlama geliyor ki, herhangi bir dil, diller ailesinde kendine özgü orijinal bir *dünya haritasına* sahiptir. Söz konusu görüş, başından itibaren dil bilim tarihinde eşsiz eserleriyle ve bilimsel sonuçlarıyla önemli yer alan dil bilimciler Humbolt'a ve Sepir-Uorf'a mahsus. Ünlü dilbilimci Anna Vejbitskiy ve Moskova semantik dil bilimi okulu temsilcileri de söz konusu görüşü savunmaktalar (Apresyan 2011: 19). Bu

görüşe göre herhangi bir yazı-konuşma dili, her şeyden önce kendi dil haritasıyla akraba ve genetik akrabalık bağları olmayan yakın ve uzak dillerden seçilmektedir. Bu bağlamda Kemal Abdulla'nın bedii metninde, Azerbaycan Türkçesinin kendine özgü *dünya haritasından* bir kılavuz yol gösteren olarak, yerinde ve uğurla yararlanılabilmektedir. Bunun yanı sıra, Kemal Abdulla metninde söz konusu dünya haritasını ifade eden dil ve diğer metin kurucu işaretler de çok doğru ve yerinde seçilmiştir.

Biz gerek dün gerekse bugün neyosfer ve biyosferin yanı sıra hem de *semiosfer* (<http://semiotics.ru/sphere/semiosphere.html>) olarak algılanan bir dünyada yaşadığımızın farkında olmalıyız. Aslında "Biz şimdi işaretlerin seçimi dünyasında yaratının iradesiyle yaşıyoruz" dersek daha doğru olacaktır. Bu bakımdan Kamal Abdulla'nın aşağıda söz edilecek *Unutmağa Kimse Yok* romanında da paralel dünyalardaki roman kahramanları çoğu kez herhangi bir somut seçim karşısındalar. Hayat veya ölümün seçimi, yazı veya mitin seçimi! Kariyerin, güzelliğin veya iktidarın, gücün seçimi vb. herhangi bir seçim de romanda belli semiyotik işaretleriyle gösterilmektedir. Söz gelimi, roman kahramanlarından Bahram kişi "Mağaradaki çiçekli yazının sırrı açılınsın" diye ölümü seçer. Ölümün temel gösterge bilimsel işareti veya icra edeni ise romanda, her şeyden önce mağaranın ruhu tiplemesiyle ifade olunur. O, her an Bahram'ı takip eder. Elbette, ölüm somut, ruh ise soyut bir kavramdır. Nitekim hayat fanidir, ruh ise ebediyen mevcuttur. İnsan öldükten sonra ruh onun bedeninden ayrılır. Mağaranın ruhu olgusu, mitolojik nitelikteki bir imtiyazlı ses veya nefes olarak geçmişten gelir ve romanda özel bir metin kurucu işaret olarak kullanılır. Olum veya ölümün seçilmesi, her zaman dünya edebiyatının temel konularından biri olmuştur.

Filolojik bilimde, somut tematik ifadeler yerinde ortaya çıkan *başlıkların* çeşitli diskur ortamlarında özel metin kurucu işaretler olarak kullanılması, bedii metin materyalleri temelinde geniş incelenmektedir. Rus yazarlarından A. P. Çehov'un "Gecikmiş Çiçekler", A. M. Şolof'un "Ben", V. M. Şuksin'in "Yaşamak Yangısı" hikâyelerinin başlıkları, tematik alan ve semantik anlam yükünün ağırlığı bakımından dikkat çekicidir. Söz konusu hikâyelerin ve bunlara benzer diğer klâsik ve çağdaş bedii eserlerin metinlerinin biçimsel-semantik yapısı da Rus dil biliminde geniş çerçevede incelenmektedir (Popovskaya 2006: 130-156; 37-48; 168-297). Başlıklar; genellikle metinlerde ifade edilen tarihî, günlük olay ve gidişatların bir temel doğrultuda birleştirilmesini sağlayan özel metin kurucu işaretlerdendir. Onlar, yazar dünyasını oluşturan kavramların açıklanmasında bir anahtar kelime/söz yerinde kullanılmaktadır.

Azerbaycan edebiyatında da başlıkları metin kurucu işaretler olarak yerinde kullanan hem klâsik, hem de çağdaş bedii eserler çoktur. C. Memmetkuluzade'nin "Posta Kutusu", "İranda Hürriyet", "Kuzu", "Sakallı Çocuk" ve A. Hakverdiyev'in "Bomba" hikâyelerinin, M. Celal'in "Bir Gencin Manifestosu", İ. Şihli'nin "Deli Kür",

Anar'ın "Beş Katlı Evin Altıncı Katı", Kamal Abdulla'nın "Eksik El Yazması", "Büyücüler Deresi" ve "Unutmağa Kimse Yok" romanlarının başlıkları başarıyla seçilmiştir. Dünya ve Türk edebiyatından ise, söz konusu metin kurucu işaretlere ilişkin Mayne Reid'in "Başsız Atlı", Umberto Eco'nun "Gülün Adı" romanlarının, Ömer Seyfettin'in "Başını Vermeyen Şehit" hikâyesinin ve Yahya Kemal'in "Sessiz Gemi" şiirinin başlıkları örnek olarak gösterilebilir diye düşünüyoruz.

2. METNİN KAVRAMSAL-FİLOLOJİK YÖNTEMLERLE İNCELENMESİ

Metin, yukarıda da belirtildiği üzere, sözlü veya yazılı olarak gerçekleşmektedir. Klâsik filolojik bilimde, çoğunlukla yazılı olarak gerçekleşen metinler incelenmiştir. Her şeyden önce yazılı anıtlarımızın tenkidi metinleri hazırlanmıştır. Metin teorisi olarak bilinen genel bilim alanında gerek edebiyat ve metin dil bilimi, gerekse üslup bilim ve gösterge bilimi arasındaki disiplinler arası ilişkiler araştırılmıştır. XX. yüzyılın 70'li yıllarından başlayarak biçimlenen metin dil biliminde ise, belli bir hiyerarşik bütünlüğe sahip olan metnin yapılanma kuralları ve söz konusu kurallara göre belirlenen anlamsal-işlevsel ilişkiler incelenmektedir. Metin incelemeleri, bir bilim alanı olarak filolojinin içerisinde yer almaktadır (LES 1990: 507). Filolojik bilim alanının içerisinde yer alan metin incelemeleri, günümüze gelindiğinde artık hem klâsik, hem de yeni metin çalışmalarından farklılık göstermektedir. Bu farklılığı oluşturan mantıksal, psikolojik ve lengüistik özelliklerin geniş kavramsal eksende işlenilmesi, metin stiliği adlı yeni bir filolojik alanının ortaya çıkmasını da şartlandırmıştır. Metin stiliği olarak adlandırılan lengüistik kavram, her şeyden önce somut bir bedii metne veya metinlere göre ele alınır. Söz konusu kavram, metne ve metni ifade eden sözlü ve sözsüz dil ve özel metin kurucu işaretlere esasen irdelenir. Günümüzde bedii metnin üslubu, çoğunlukla metinler arası bağlamda mantıksal, psikolojik ve felsefi yönleriyle yazar dünyası ve tahayyülünün bir gerçekliği olarak açıklanır (Musayev 2012: 271).

Gösterge bilimde sistemli, ardışık ve anlamlı işaretler veya iletişimsel biçimlenmelerin yanı sıra belli bir etkinlik, tören, dans, rüya, oyun gibi bireysel, kitlesel ve etnik-millî nitelikteki faaliyetler, münferit metinler olarak tanımlanmaktadır. Lengüistikte ise metin, sözlü işaretlerin bütünlüğü ve bağdaşıklığı biçiminde, sade ve birleşik cümlelerle mikro ve makro metinlerin çerçevelerinde yapısal, anlamsal ve işlevsel açılardan (LES 1990: 507), son yıllarda ise kavramsal-entelektüel mahiyetine göre de incelenmektedir. Bugün herhangi bir metinde somut bir konu veya olay olarak ifade olunanların ve metnin yapısal birleşmelerinin bilişsel nitelikteki *algılama, bilinç ve düşünüş düzleminde* belirlenebilen kavramlarla ilişkileri irdelenmektedir.

Bu bağlamda, metinde ifade olunanların ve onun yapısal-işlevsel birleşmelerinin "**Tanrı hakkı ve Tanrının birliği, vatan, toprak, ahiret, kader, komşuluk ilişkileri,**

aile, bakirelik, mutluluk, sadakat, kahramanlık, şehitlik, dostluk, uzay, yol, iltifat, sevgi, nefret, merhamet, güzellik, acı gibi uygun üst ve alt kavramlarla ilişkilendirilerek ele alınması Türkoloji’de de gündeme gelmektedir. Bu ise Türkçe metnin felsefi, antropolojik, psikolojik, dilbilimsel, bilişsel ve bilişimsel olarak incelenmesinin yolunu açmaktadır. Artık metin kurucu dil birimlerinin sıraları, birbiriyle yapısal-anlamsal ilişkileri ve metinle ifade olunan anlamların bilişsel düzlemle bağlılıkları, Türk dil bilimi konularından birisine dönüşmekte ve Türkçe metin de kavramsal-lengüistik doğrultu ve yöntemlerle incelenmektedir (Musaoğlu 2003a).

1970’li yıllardan beri çağdaş eşzamanlı dil bilim ve artzamanlı edebiyat biliminde yapısal, anlamsal ve işlevsel yöntemlerle sürdürülen lengüistik-folklorik nitelikteki incelemelerin sonuçlarından Türklük bilimi belli bir ölçüde etkilenmiştir. Türkoloji nitelikteki metin dil bilimi incelemelerinde, folklorik metinlerin lengüistik özellikleri ele alınmıştır. Sözlü edebiyat metinlerinde sözdizimsel paralellik, parselyatikleşme ve diskurların yapısal-anlamsal sistemine ilişkin yapılmış folklorik-mitolojik nitelikteki kavramsal-entelektüel açıklamalar, söz konusu etkinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan Kitab-ı Dede Korkut destanı metninde, başlangıcı “özne-yüklem” ve sonu “yüklem” anlamsal-işlevsel kutuplaşmasıyla gerçekleşen cümlelerin ve mikro metinlerin incelenmesi dikkatleri çekmektedir (Üstünova 1998; Musaoğlu 2002: 66-71).

2.1. Nesirle Söylenilen veya Yazılan Türkçe Metin Örnekleri

Araştırmalarımızda, Türkçe asıl/ontolojik nitelikteki edebî-bedii metin örnekleri, kapalı veya diyalojik/çerçeveli sentaktik yapılanmalar⁴ olarak hem birleşik cümle, hem de cümleden büyük birlikler düzeylerinde örnekleriyle incelenmiştir (Musaoğlu// Musayev: 2002: 141-143; 2012: 265-271). Burada ise hem folklorik hem de çağdaş roman anlatımıyla gerçekleşen Türkçe asıl edebî-bedii metin örnekleri,

Comment [u1]: Dipnotun devamı aşağıya kaymış, düzeltilecek.

⁴ **Diyalojik/Çerçeveli/Sözdizimsel Yapılanmalar veya Ontolojik Nitelikteki Türkçe Asıl Metin Örnekleri.** Konu (verilen, belli olan) ve yorum (söylenilen, yeni verilen) niteliğindeki birbirine bağımlı olan anlamsal-işlevsel birleşenlerin oluşturduğu özne-birleşik yapı kapalı cümleler ve aynı sıralamayla gerçekleşen yorum birleşenli mikro metinler, hem sözdizimsel hem de metin dilbilimsel birimler olarak seçilmektedir. Cümle ve metin öğelerinin söz konusu anlamsal-işlevsel parçalanmasına göre sıralanan diyalog niteliğindeki çerçeveli/sözdizimsel yapılanmalar, ontolojik Türkçe asıl metin örneği olarak belirlenebilmektedir. **Diyalojik** ve **çerçeveli** kelimeleri de terim olarak söz konusu lengüistik tanımın yapılabilmesi için Türkiye Türkçesinde ilk defa tarafımızdan kullanılmaktadır. **Diyalojik** veya Yun. Diálogos-sohbet, iki kişinin konuşması anlamında diyalog kelimesinin sıfatı olarak, diyalog ile ilgili olan anlamına gelmektedir. Türkçe düzyazı metinlerinde başkalarının sözü (dolaylı, dolaysız ve içsel anlatım), konuşma ve karşılıklı diyalog kurma ortamlarına göre gerçekleşmektedir. Bundan dolayı ontolojik Türkçe asıl metin gerçekliğinin anlamsal-işlevsel özelliğini ifade eden sözlüksel birimin ilk birleşeni olarak **diyalojik** terimi türetilmiştir. Ontolojik Türkçe asıl metin gerçekliğini ifade eden sözlüksel birimin ikinci birleşeni olarak ise **çerçeveli** kelimesi kullanılmıştır. **Çerçeveli** kelimesinin söz konusu lengüistik içeriğe ilişkin olarak kullanılması, belirtilen sözdizimsel ve metin dilbilimsel olayın “çerçevelenmek” eylemiyle gerçekleşmesine bağlıdır (Musaoğlu 2002: 318). Diyalog niteliğindeki çerçeveli/sözdizimsel yapılanmalar, folklorik anlatımda Eski Türkçeden beri nesirle ve şiirle söylenilen sözlü edebiyatımızda kullanılagelmiştir.

onlarda ifade edilen kavramlara ve özel metin kurucu işaretlere esasen cümleden büyük birlikler olarak kavramsal-lengüistik yöntemlerle irdelenmiştir.

2.1.1.1. Kitab-ı Dede Korkut Destanından Getirilen Nesir Parçaları

Destandan getirilen örneklerle göre belirtilen sözdizimsel ve metin dilbilimsel yapılanmalarla onlarda ifade edilen kavramlar arsında bilişsel ve bağlamsal ilişkiler kurulur. Bu mikro metinlerin başlangıcı "özne-yüklem", sonu "yüklem" anlamsal-işlevsel kutuplaşmasıyla gerçekleşir. Metinde ifade edilen yorum//fikir ise, sanki söz konusu özne-yüklem ve yüklem kutuplaşmasıyla çerçevelenir. Söz gelimi:

ia. Geldük ol kim tölduran töbdür: Depretince yerinden örü turdı. Elin yüzün yumadın obanun ol ucundan bu ucına, ol ucına çarpışdurdı, kov kovladı, diñ diñledi, öyledeñçe gezdi. Öyleden sonra evine geldi. Gördikim oğrı köpek yige tana evini birbirine katmış, tavuk kümesine, şıgır tamına dönmüş, **konşularına çağırur ki:** "Kız Zaliha, Zübeyde, Ürüveyde, Cān Kız, Cān Paşa, Aynē Melik, Kutlu Melik, ölmege yitmege gētmemişidüm. Yatacak yerüm gene bu harāb olasıydı. Nolaydı benim evüme bir lahza bakayduñuz. **Koñşu hakkı Tanrı hakkı" deyü söyler.** Bunun gibi-nün, hānum, bebekleri bitmesün, ocağuna bunun gibi avrat gelmesün (Tezcan 2001: 33).

ib. Meger kāfir beginün bir bıkır kızı vardı. Her gün Beyreği görmege gelüridi. Ol gün gerü görmege geldi. Bakdı, gördi Beyrek saht olmuş, **kız eydür:** "Nēçün sāht-sm, hānum yigit? Geldügümce seni şēn görüridüm, güleridün oynarıduñ. "Şimdi noldun?", **dēdi. Beyrek eydür:** "Nēçe saht olmayayım? On altı yıldur kim babanun tutsakıyam, ataya anaya, kavma kardaş hasretem. Ve hem bir kara gözlü yavuklum vardı. Yalancı oğlu Yaltacuk dērler bir kişi varıdı, varmış, yalan söylemiş, beni öldi demiş. Anı varur olmuş" **dēdi. Böyle degeç, kız Beyreği aşıklamışdı, eydür:** "Eger seni hişardan aşığa urğanıla salınduracak olurısam, babanun ananun sağlığıla varacak olurısın beni bunda gelüb helallığ alurmısın?" **dēdi.** Beyrek and içti...(Tezcan 2001).

Siyah renkle ve italikle belirtilen mikro metinler, konuşma veya diskur ortamına göre tek birleşimli-obje anlamlı birleşik cümle modelinde gerçekleşmekte (Musaoğlu 2002: 105-144) ve onların yorum-birleşeni basit ve birleşik cümlelerden ibaret olan sözdizimsel birimlerle ifade olunmaktadır. (Aşağıda birleşik cümlelerin söz konusu modelleri ve anlamları üzerine kısa olarak genel bilgi verilecektir.) Bunlar, düz yazı üslubu ve kendine özgü anlatım biçimiyle gerçekleşen somut bir metinleşmenin kavramsal-lengüistik çekirdeğini oluşturmaktadır.

Birinci metindeki başta temel cümleyle sonda yüklemle ifade edilmiş **konuyla** temel cümleyle yüklem arasındaki metin parçası **yorumun** sözdizimsel ve metin dilbilimsel yapılanması, metinde anlatılan temel bilişsel düşünceye, dolayısıyla İslamiyet'ten gelen **Komşu hakkı, Tanrı hakkı!** mantığına ve onunla bağlı "*Tanrı hakkı ve Tanrının birliği; komşuluk ilişkileri*" üst ve alt kavramlarına göre

gerçekleşmektedir. Türk-İslam kültüründe somut uygulanmalarıyla da önemli bir yer edinen **komşuluk ilişkileri** alt kavramı, söz konusu sözdizimsel ve metin dilbilimsel yapılanmada **Komşu hakkı, Tanrı hakkı!** deyiimiyle gerçekleşen metnin-diskurda yorum birleşen olarak yer almaktadır. Söz konusu deyim, belirtilen mikro metnin hem art gönderimsel nitelikteki metin dilbilimsel ögesi, hem de bir özel metin kurucu işaret olarak tanımlanabilmektedir.

İkinci metinde konuyla yorumun sözdizimsel ve metin dilbilimsel yapılanması, Türk kültürünü oluşturan başka bir değişmez özelliğe, dolayısıyla ailenin başından itibaren sağlam temeller üzerinde kurulması mantığına göre gerçekleşmektedir. Destanda ifade edilen **Beyrek** ile **Banuçiçek**'in aşkı ve evlenme hikâyesi; Türk aile yapısını simgelemekte, bakirlik ve bakirelik kavramını ifade etmektedir. Söz konusu kavram, mitolojik dönemden destansı döneme geçişte, Türklük olgusunun temel öğelerinden biri olarak ortaya çıkmakta ve yukarıda getirilen sözdizimsel ve metin dilbilimsel yapılanmanın da genel metinler arası bağlamını oluşturmaktadır. Beyrek'in kılıcını çekip kâfir beyinin kızıyla yatakta arasına koyması ve Beyrek yokken Banuçiçek'in *Yalancı oğlu Yaltacuk* ile evlendirilmek istenmesi olayları⁵ ise, destanın söz konusu boyunda özel/semiyotik metin kurucu işaretler olarak kullanılmıştır.

2.1.2. "Unutmağa Kimse Yok" Romanının Kavramsal-Lengüistik Tahlili

Kemal Abdulla, *Eksik Elyazması ve Büyücüler Deresi* eserlerinden sonra *Unutmağa Kimse Yok* (Abdulla 2011) romanını yazarak meşhur üçlemesini tamamladı. Birinci romanın başlığı Dede Korkut Kitabı'na, ikincisi ise eski dönemlerde mevcudiyeti hayâl edilen gizemli-sanal bir büyücüler deresi algılayışına işaret eder. Acaba *Unutmağa Kimse Yok* romanının başlığı bizi neye, hangi gizemli dünyalara götürüyor? Neden *Unutmağa Kimse Yok*? Aslında bu kelimelerle Kemal Abdulla algılayışının felsefesi ifade olunmaktadır. Söz konusu kelimelerle ifade edilen anlam, Kemal Abdulla yaratıcılığının ve onun *Unutmağa Kimse Yok* romanının özel bir metin kurucu işareti olarak nitelendirilebilir.

2.1.2.1. Paralel Dünyalar, Muhteşem Ahenk ve Olayların Ufku

Bilindiği gibi, *paralel dünyalar, muhteşem ahenk ve olayların ufku* veya *ufuk çizgisi anlayışları*, dünyanın kavramlar haritasının algılanışında şimdiye kadar temel etkenler veya anahtar kelimeler olarak çeşitli edebî-bedii metinlerde de şu veya bu biçimde her zaman söz konusu olmuş ve ebediyen olacaktır. İnsanoğlunun idrak edebildiği her bir şey, söz konusu üçlü sistematığın gerçekleştiği kavramlar

⁵ Bilindiği gibi Antik Çağ Hint-Avrupa destanlarında genellikle genç koca belli bir süre içerisinde (3, 5, 7, 14 vb. yıl) eşinden ayrılarak gider ve geri döndüğünde eşini bir başkasıyla evlendirilmiş görür veya eşinin düğününe katılır (Öfendiyev 1992: 377-378). Türk kahramanlık ve aşk destanlarında ise böyle değildir. Türk destansı anlatımında ayrılıp giden eş değil nişanlı olur ve nişanlı sevgilisine kavuşur. Metinde nişanlılara ilişkin ifade edilen de bakirlik ve bakirelik kavramıdır. Şöyle ki; Beyrek bakir, Banuçiçek ise bakiredir. Bu kavramı ifade eden sözcükler ise yukarıda getirilen metnin yorum birleşeni yerinde kullanılmaktadır.

dünyasında şu veya bu biçimde yer almaktadır. *Unutmağa Kimse Yok* romanının başlığı da işte büyük bir meta metin olarak yukarıda belirtilenlere işaret etmektedir.

2.1.2.2. Yazar Gerçeklerinin Romanda Özel Metin Kurucu İşaretlerle İfadesi

Romandaki hadiseler önce şehirde gerçekleştirilmektedir. Dil ve Tefekkür Enstitüsü'nde gerçekleşenler, romanda günlük hayatımızda görülebilir somut tematik çizgileriyle eş görünümlü olarak yansıtılmaktadır. Birinci paralel dünyaların kahramanları olarak romanda Profesör, Patriarh (Patriarh kelimesi, romanın metninde ataerkil veya eski dönemleri çok iyi bilen bir bilgin, bir büyük bilirkişi anlamında kullanılmıştır.), Zabite Hanım, Vahit Muallim, Neriman Muallim, Ayhan Alekberov ve diğer unutulmayan başarılı bedii tipler canlandırılmaktadır. Sonra söz konusu hadiselerin devamı, ücra bir dağ köyünde, dolayısıyla, ikinci paralel dünyada yine de eş görünümlü olarak gerçekleştirilmektedir. Bahram dayı, Mübariz kişi, Gülsüm vb. tipler işte söz konusu dünyanın insanları olarak roman metninde yer almaktadır. Hadiselerin gidişatının tarihî nitelikteki Yeni Çağ dönemi de bundan sonra başlamaktadır. Bu, üçüncü paralel dünyadır. Bu dünyadan veya tarihin derinliklerinden ise Mirza Pirkulu, Alikumral Yüzbaşı, Mir Hasan adlı insan tipler ve mitolojik nitelikteki *kurt* tipleri boy göstermektedir. Akabinde söz konusu iç görünümlü otantik kat veya paralel dünya üzerinde, paralel dünyaların dördüncüsü "uyku ekseninde" (<http://kult.az.com>) ortaya çıkmaktadır. Sonuncu art görünümlü paralel dünya olarak ise romanda eski Yunan mitleri, Troya savaşı, nifak elması ile ilintili hadiseler ve bu hadiselerin tematik gelişimi bağlamında gerçekleştirilen somut edebî-bedii tipler kaleme alınmaktadır. Romanda paralel dünyalar olarak kaleme alınanlar işte yukarıda gösterilenlerden ibarettir.

Romanın metninde tematik olarak gerçekleştirilen hadiselerin gelişiminin esas itibarıyla art görünümlü olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, romanda bu günden geçmişe doğru devam eden bir gelişme projeksiyonu izlenmektedir. Bunun yanı sıra, romanda çeşitli bedii gidişatların, ayrıntıların ve detayların hem eş görünümlü (prospektif) veya olay ve olguların bugüne ve geleceğe, hem de iç görünümlü (interospektif) veya olay ve olguların *millî öze* veya *mantaliteye* göre anlamlandırılması görünümünde bedii kavramlar dünyası olarak tasvir olunması da dikkatleri çekmektedir. Hadiselerin ufku ve ufuk çizgisi ise, gerek art ve eş görünümlü, gerekse iç görünümlü araştırma-inceleme projeksiyonlarında izlenen her çeşit tematik gelişmenin sonuçlarının deneysel olarak görüldüğü ve "dolgun an"ın gerçekleştiği sınırdır. Muhteşem ahenk bütün bunları ihtiva eden düzendir. Bu düzeni düzenleyen ise, ilahî mantık veya yaratının takdiridir.

Kemal Abdulla metninin kavrayışlar dünyası kendine mahsus kavramsal renkliliği ile de bilinmektedir. Bu renkler, kavramlar ve kavramsal çizgilerin birçoğu,

Kemal Abdulla metninde alt düzey ve faktörleriyle artık kavramlaştırılmıştır. Söz konusu kavramlaştırmalar, kavramsal-psikolojik yönleriyle doğrudan yazarın kendisine aittir. Bunlara aşağıdakiler ilave edilebilir:

- Dolgun an;
- Yol ve yolun sonu veya hiç bitmeyen yol;
- Ruh ve ruhun gözü;
- Tenhalık; teklük ve tekcenelik⁶;
- Sır ve sır içindelik veya bilinmezlik;
- Gariplik ve yalnızlık;
- Hatıra, unutkanlık ve unutmaya kimse yokluk;
- Oyun ve oyunbazlık;
- Günah ve günah içindelik;
- Kıyas ve kıyasçılık;
- Mit ve tarih; mitin veya tarihin Kemal Abdulla tabiriyle bireyselleştirilmesi vb.
- Azerbaycancılık ve Türkçülük; etnik belirlilik ve millî kimlik; Azerbaycan dili, Türkçe, Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi gibi kavrayışların algılanması vb.

Kemal Abdulla metninde yer alan bazı kavramlaştırmalar ise yazarın bilişsel sisteminde eklendiği mantıkî ve felsefî nüanslarıyla genellikle evrensel niteliktedir. Bunlara ise aşağıdakiler ilave edilebilir:

- Hayat ve ölüm;
- Bâki ve fânî
- Rabbani ve arzani;
- Ruh ve cisim;
- İdeal ve gerçek;
- Bâtın ve zâhir;
- Özgürlük ve zaruret;
- Birey, toplum ve nihayet şair-hükümdar veya entelektüel-güç kavramlaştırmaları (Haclı 2010: 61).

Kemal Abdulla metninin değerler dizisi sistemi, çağdaş edebî-bedii süreçte yazarın çağdaşı olduğu diğer yazarların deneme metinlerinden büyük bir ölçüde farklılık göstermektedir. Her şeyden önce, yukarıda belirtilen kavramların algılanması, tahayyüle verilmesi, fikir ve düşünce bağlamı düzeyinde belirlenmesine göre yazarın kendine özgü bir semantik sistemi vardır. Söz konusu metin, kavramların yazarın tahayyülünde anlamlandırılması ve düşünüşünde fikir ve düşünce birleşenlerinin kavramsal çerçeveleri ve bileşiksel tiplerini olarak biçimlendirilmesi özelliklerine göre diğer Azerbaycan yazarlarının deneme metinlerinden seçilmektedir. Bu kavramların özel metin işaretleri ve ana dili ile homojen olarak ifadesi ise onların, yukarıda da belirtildiği üzere, en orijinal metin

⁶ Yazarın kendi kelime hazinesine mahsus bir sözcüktür. Tenha olma ve tek olma durumunu ifade etmektedir. Söz konusu sözcüğe Azerbaycan yazarlarından ilk defa olarak Kemal Abdulla'nın dilinde rastlanmaktadır.

üretici etkenlerindedir. Söz konusu büyük metnin sentagma (sözce ve sözcelime) hiyerarşisi veya işlevsel olarak semantik ifadesi de yukarıda belirtilen kavramların özel metin işaretlerinin ve ana dilinin en çeşitli edebî-bedii biçimlerde ve türlerde kullanılmasıyla belirlenebilmektedir. Söz gelimi tez, bilimsel monografi, ders kitabı, makale; roman, hikâye, oyun eseri, şiir, kıssa vb. olarak. Söz konusu meta metinde, yukarıda belirtilen deneme yazısı türlerinin edebî, bedii, teknik, semiyotik ve işaretli metin kurucu olanaklarından azamî derecede yararlanılmaktadır.

Semiyotik işaretlerle kurulan belli bir tören, merasim, dans, uyku, oyun vb. bireysel ve kitlesel faaliyetler de dilbilimde münferit metinler olarak tarif edilmektedir (LES 1990: 440-442). Böylece, pragmatik ve sentaktik olarak gerçekleşen herhangi bir metnin veya millî ve manevi nitelikteki metin teşekkülünün kendine özgü bir işaretler sistemi veya dünyası vardır. Bütün metinler, şu veya bu biçimde işaretlerin hareketleriyle kurulmaktadır. Bedii metnin özel metin kurucu işaretleri ise, şüphesiz ki, yazarın kendine veya somut bir durumda onun eserine mahsustur. Söz konusu işaretler, her şeyden önce yazar-okur ve ifade edilen gerçeklikle yazar münasebeti bağlamında yararcı olarak belirlenebilmektedir. Semiyotik işaretler arasındaki biçimsel ve içeriksel bağlantıya göre ise her çeşit metin kurucu işaretler sentaktik özellikleriyle de incelenmektedir. Sözgelimi *Unutmağa Kimse Yok* romanında aşağıda belirtilenler, yazara mahsus olan edebî-bedii nitelikteki özel metin kurucu işaretler olarak değerlendirilebilmektedir:

- F.Q. kısaltması yazarın kendisinin veya zamanın yaratıcı gençliğinin grafik işaretlerle ifade olunan metin kurucu göstergesidir;
- Mitolojik ve bununla da bilişsel içerikli Garağac, Çoban papağı, Çiçekli yazı, Veng dağı, İşışağan daş, Bozlar, Mağara vb. kelimeler ve söz birleşmeleri metin kurucu özel ad göstergeleridir;
- F.Q.'nun ve Bahram'ın düşünde gördüğü paralel uykular ve aynı uykuları görme olayları veya paralel dünyalardan birinin uykularda yazar gerçekliği olarak gerçekleştirilmesi unsurları, aynılıkta özel metin kurucu işaretler olarak kullanılmaktadır;
- Eryen'in ölümden kurtulabilmesi için gıyaben köyün imamı Seyit Cafer'e "makintoj palto" (deri mont) alma sözü vermesi olayı da özel metin kurucu işaret niteliği taşır.

Söz konusu romanın başlığı ve Kemal Abdulla'nın önceki romanlarının başlıkları da doğru seçilmiş özel metin kurucu işaretler olarak değerlendirilmelidir. Bu bakımdan yazarın *Eksik Elyazması* romanının başlığı dikkatleri daha çok çeker. Roman, Dede Korkut hikâyeleri kavramsal bağlamının şimdiye kadar deneysel olarak yorumlanmayan tarihî metin altı motiflerine ve Şah İsmail şahsiyetinin hâlâ toplumca iyi bilinmeyen edebî-psikolojik çizgilerine göre yazılmıştır. Eser, Türkiye'de Türkiye Türkçesinde yayımlandıktan sonra İstanbul'da araştırmacı bir Türkolog yazısında *Dede Korkut Kitabı'nın yeni elyazmasının bulunduğunu*

bildirmişti. Böyle bir yanlış çağrışımın ortaya çıkması, her şeyden önce, bir özel metin kurucu işaret olarak *Eksik Elyazması* roman başlığının uğurlu seçimiyle ilintilidir. Aslında söz konusu başlık, kendisi başlı başına bir meta metin ve meta bağlamdır. Yazar söz konusu kavramsal bağlamı, konular ve edebî tiplmelerle tematik olarak işleyerek metinleştirmiştir. Yazarın *Büyücüler Deresi* romanının başlığı da edebî-bedii nitelikli özel bir metin kurucu işaretlerdir. Başlık, sıradan insanlarca bilinmeyen esrarengiz bir dünyaya işaret etmektedir. Burada, sanki Yeni Çağa ilişkin bir *bedii tasavvuf dünyası modeli* gözlerimiz önünde canlandırılmaktadır. Böylece, Kemal Abdulla'nın roman metninde bir yandan *Eksik Elyazması* başlığıyla mitolojik ve folklorik ve aynı zamanda edebî, efsanevi ve tarihî şahsiyetlerin metin altı dünyası, bir yazar gerçekliği veya bedii metin modeli olarak okurca algılanmaktadır. Öte yandan *Büyücüler Deresi* romanının başlığıyla ve metniyle mistik dünyamızın olup bitenleri, ruhlar dünyası bağlamı ve ruhun gözü ekseninde metinleştirilmektedir. *Unutmağa Kimse Yok* romanının başlığıyla ise, yukarıda da belirtildiği üzere, paralel dünyalara, muhteşem ahenge ve hadiselerin ufku veya ufuk çizgisine bütünüyle işaret edilmektedir. Bütün bunların ise günümüz insanınca unutulması veya gereğince algılanmayışı mümkün değildir. Ne dün, ne bugün, ne de yarın!

Romanın önsözünü ünlü halkbilimci Arif Acaloğlu yazmıştır. Eserin temel metni sekiz fasıla bölünmektedir. Son söz bölümünde özel olarak "**Son**" adlı bir parça verilmiştir. Romanın birinci faslı 4, ikinci faslı 6, üçüncü faslı 6, dördüncü faslı 3, beşinci faslı 6, altıncı faslı 19, yedinci faslı 10, sekizinci faslı 7 yarım başlıktan veya başka bir ifadeyle "paragraf-yarım başlıklardan" (<http://kult.az.com>) oluşmaktadır. Söz konusu başlıklar, yazarın bedii kavramlar dünyasının *anahtar kelimeleri* olarak da nitelendirilebilmektedir. Onlarla doğrudan ve dolaylı olarak yazarın kendi yorumlaması ile belirlenen kavrayışlara ve diğer evrensel nitelikteki kavramlara işaret edilmektedir. Söz konusu kavramlar da kitabın uygun bölümlerinde açılmaktadır. Bundan dolayı romandaki bütün başlıklar ve yarım başlıklar, aynı zamanda edebî-bedii nitelikli özel metin kurucu işaretler olarak yorumlanabilmektedir.

Kemal Abdulla'nın önceleri okul hayatına ilişkin olarak kaleme aldığı *Tarihsiz Günlük* (2005) adlı eserinde de yarım başlıklar, özel metin kurucu işaretler yerinde kullanılmaktadır. Ancak *Tarihsiz Günlük* eserindeki başlıklar, somut bir okulda gerçekleşenlere işaret etmektedir (Musaoğlu 2010: 52-56). *Unutmağa Kimse Yok* romanındaki başlıklar ve yarım başlıklar ise bütün dünyaya, İlahî Mantık'a işaret etmekte ve romanın süjesi kavramsal nitelikteki kategorilerle çerçevelenmiş bir mahiyet taşımaktadır. Bu bakımdan söz konusu eser, yeni bir roman kurgulama tekniği örneği olarak da dikkatleri çekmektedir.

Kelime, cümle, cümleden büyük birlikler olarak ifade edilen edebî-bedii nitelikteki özel metin kurucu işaretler, *Unutmağa Kimse Yok* romanı metninde sık

olarak kullanılmaktadır. Diskursal durumlarda somut dil işaretleriyle, dolayısıyla, sözcüklerle, arkaik kelimelerle veya kelime grupları, cümleler ve cümleden büyük birliklerle edebî-bedii seciyeli özel metin kurucu işaretlerin pragmatik ve sentaktik işlevleri birbiriyle örtüşmektedir. Bu ise, romanın bedii metninin temel özelliklerinden biri olarak sayılmalıdır. Söz gelimi:

- Profesör, Günortaç, patriarh, burun, insasanlar (insan gibiler anlamında yazarın fonetik çağırışla türettiği bir kelime) gibi sözcüklerle;
- Ay zolağı, yağış anı, ay aşamı gibi kelime grupları vb.

Yukarıda verilen kelimelerden ilk önce *Profesör* sözcüğünün üzerinde duralım. *Profesör* sözcüğünün sözlüksel anlamı *ilmî ad* demektir. Yazar, *Unutmağa Kimse Yok* romanında söz konusu kelimeyi edebî-bedii seciyeli özel metin kurucu işaret olarak çok büyük bir başarıyla kullanabilmiştir. Söz konusu kelime, yazarın *Dilciliğe Seyahat* (2010) adlı eserinin metninde de özel bir metin kurucu işaret olarak yer almaktadır.

Bilindiği gibi, akademik Memmedağa Şiraliyev *profesör* adını Azerbaycan'da çok genç yaşlarında ilk olarak alan bilim adamlarından biri olmuştur. XX. yüzyılda Azerbaycan'da dilbilim ilminin kurucularından olan akademisyen gerek halk arasında gerekse ilmi çevrelerde ve eğitim camiasında *profesör* adıyla çağırılıyordu. Hatta o dönemde Sovyetler Birliğinin diğer büyük şehirlerindeki akademik çevrelerde de Memmedağa Şiraliyev'e söz konusu adla hitap ediliyordu: Moskova'da, Leningrad'da, Taşkent'te, Alma-ata'da, Aşkabat'ta vb. (Bu satırların yazarı bunun yaşayan tanıklarındandır.) Çünkü söz konusu kelime, Memmedağa Şiraliyev'in bütün bilimsel, pedagojik, insanî özelliklerine ve resmî devlet görevlerindeki faaliyetlerine bir bütün olarak işaret ediyordu. Romanın metninde *profesör* kelimesinin sözlüksel manasının ifade ettiği umumî anlam alanı, söz konusu sözcüğün rahmetli Memmedağa Şiraliyev'in şahsiyetine ait bildirdiği diğer bilimsel, pedagojik, resmî devlet görevlerindeki faaliyetlerine dair anlam alanlarıyla aynı eksende münferit *kavramsal çerçeveler* olarak meta bağlama göre bir arada çerçevelenmektedir. Bundan dolayı, *profesör* kelimesiyle ifade edilen özel metin kurucu işaretten burada söz edilmektedir. Böylece Kemal Abdulla Azerbaycan edebiyatında ilk defa olarak rahmetli akademisyen Memmedağa Şiraliyev'in unutulmaz bir bedii tiplemesini canlandırmıştır⁷.

Bu bağlamda, Mübariz kişi tiplemesini canlandırmak için romanda özel metin kurucu işaret olarak kullanılan *burun* sözcüğünün *kavramsal anlam çevrelerinin* açıklanmasının doğru olacağını düşünüyoruz. Her şeyden önce, söz konusu sözcüğün özel bir sözlüksel manası vardır. O, insan ve hayvanın yüzündeki koku

⁷ Burada erken yaşta bu dünyadan göçen, istidadlı, rahmetli Aydın Memmedov'un 1979 yılında akademisyen Memmedağa Şiraliyev'in 70. doğum yılı münasebetiyle yazdığı *Profesör* adlı makalesinden söz etmeden edemiyorum. Makale, *Edebiyat ve İnce Sanat* gazetesinde yayımlanmıştı. Söz konusu makalede Memmedağa Şiraliyev'e hem Yüksek Tahsil Komisyonunun hem de halkın verdiği *profesör* adının ifade ettiği *kavramsal anlam çerçevesi*, dönemin diskur ortamında bilişsel olarak açılıyordu.

algılama ve teneffüs organının adını bildirmektedir. Söz konusu sözcük, çeşitli şeylerin, aletlerin vb. uç tarafı, ileri çıkan kısmı manasında isimlerle de kullanılmaktadır. Bu zaman belirten kurucu sözcükle deyimsel anlamlı hem belirli hem de belirsiz sabit ismi ve bazen de fiil tamlamaları oluşturulmaktadır. Söz gelimi, Çekmecenin burnu, Zığ burnu, Ümit burnu; burnu vurmak (üzüm dallarının ucunu kesmek) vb. veya *burnu* sözcüğü fiili ve tümleşel nitelikteki deyimlerin kurucu deyim bilimsel birleşeni olarak kullanılır. Örneğin, burnu kanamamak, burnu ovulmak, burnundan düşmek, burnundan gelmek, burnunu yukarı tutmak, burnunu ovmak, burnunun ucu göynemek, burnunun ucunda//burnunun dibinde (Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğati 1964:330).

Unutmağa Kimse Yok romanının metninde Mübariz kişinin burnu, C. Memmedkuluzade'nin *Danabaş Köyünün Olayları* adlı eserindeki meşhur Hundayar Bey tiplemesinin burnuyla karşılaştırılmaktadır. Yazar şu sonuca varmaktadır ki, çeşitli paralel dünyalarda birçok şey değişmemektedir. Değişen ise çoğu kez çeşitli zahiri alametlerden ibaret olur:

F. Q. Mübariz kişinin uzun burnuna yine de dikkatlice baktı. Aslında çok istiyordu ki, gözlerini kaçırırın, ancak söz konusu burnu kendisi gelip giriyordu onun gözlerinin içerisine. Mübariz bunu hissetti, gerçekten yazık Mübariz kendisi de bazen bilmiyordu ki, burnunu nerede saklasın, yeri geldi gelmedi cebinden mendilini çıkararak özenle burnunu siliyordu. F. Q. yine de Mirza Celil'in Hundayar Beyini hatırlamadı mı, hatırladı ve o, tebessümünü zorla sakladı. Adamlar, onların duyguları, heyecanları, kulakları, burnuları zamanla değişmez. Değişen zahiri şeylerdir: Elbisedir, saç düzümdür, makyaj çeşitleridir, bir azıcık da aklın (o da eğer varsa) azlığı çokluğu... (Abdulla 2011: 380).

Ancak söz konusu edebî-bedii tiplmeler arasındaki farklılık bundan ibarettir ki, Hundayar Bey burnunu saklamağa ihtiyaç duymaz. Mübariz kişi ise burnunun uzunluğundan utanır. Sanki burnunu saklamak için cebinden sık olarak ütülü ve katlanmış mendilini çıkararak burnunu siler ve mendilini yine cebine koyar. Mübariz kişinin bu hareketi, romanın ikinci paralel dünyasında, söz konusu tiplemenin yer aldığı veya özel metin kurucu işaretin kullanıldığı sahnelerde çeşitli biçimlerde tekrar olunmaktadır.

Elbette, *burnu* bizi çevreleyen dünyanın kavranılmasında yer alan en önemli duyu ve aynı zamanda algılama organlarımızdan biridir. Çünkü biz kavramları veya neyosfer, biyosfer ve semiyosferi, dolayısıyla dünyanın kavramlar haritasını genellikle okuyarak, işiterek, görerek ve duyarak algılarız. Soğukta soğuğu hissederek en çok üşüyen organlarımızdan biri de burundur. "Burnunun ucu göynemək//burnunda tütme" veya "burnunu hara gəldi soxmaq//burnunu sokmaq" deyimlerinin de "deyim bilimsel çevre ve çevrelenme"ye (Tagiev 1966) göre belirlenebilirliği açıktır. Söz konusu deyimlerin değişmeceli dil birimleri olarak belirlenmesinde, *burnu* kurucu sözcük birleşeninin tıp ilmine göre de tespit edilen hassaslığının temel alındığı söylenebilir. Bu bakımdan *burnu* sözcüğü birincil

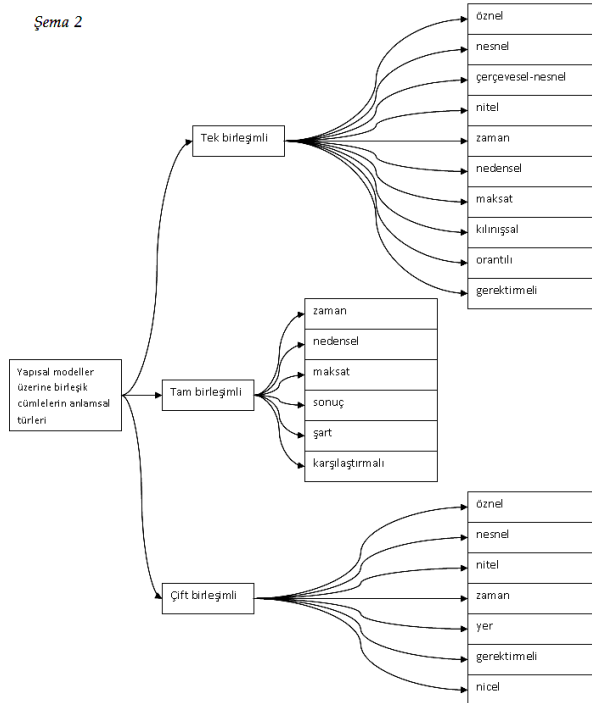
nitelikteki kavramsal anlam alanlarıyla genelde edebiyatta, özelde *Unutmağa Kimse Yok* romanının metninde, özel metin kurucu işaret olarak kullanılmıştır. Romanın ikinci paralel dünyasının kavramsal ve bilişsel olarak açıklanmasında, *burun* sözcüğünün leksik deyim bilimsel anlam sahalarıyla onun yazınsal ve işlevsel metin kurucu özellikleri örtüşmüştür. *Burun* sözcüğünün edebiyatta ve dilde genellikle değişmeceli anlamlarda kullanılması ve çoğu kez de insan yaşamı, duygu ve düşünceleriyle ilgili sıra dışı anlamlandırmaları ifade etmesi, onun *Unutmağa Kimse Yok* romanının metninde de özel bir metin kurucu işaret olarak yer almasını sağlamıştır. Bu bağlamda, metinde gerek birbiriyle örtüşen dil, işaret ve metin işaret parametreleri gerekse birbiriyle örtüşmeyen diğer metin kurucu işaretler kavramsal-lingüistik, edebî-lingüistik bakımlardan daha geniş bir incelenmeye alınabilir.

2.2. Şiirsel Olarak Gerçekleşen Türkçe Folklorik Metin Örnekleri

Türk destansı anlatımında yer alan serbest şiir parçaları, temelde 2-24-28 sayılarındaki ritmik bir hecelenmeyle; tamlama, kelime gruplamaları, basit cümlelerin ve birleşik cümle birleşenlerinin oluşturduğu mikro metinlerin simetrik-asimetrik nitelikteki sıralanmalarıyla gerçekleşmektedir. Destansı şiirsel anlatımı, çoğunlukla *sözdizimsel paraleller*, *devrik cümleler*, *parselyatikleşme* gibi *asimetrik nitelikteki sözdizimsel olayların kullanımı* sağlamaktadır (Musaoğlu 2003b). Söz konusu simetrik//asimetrik sözdizimsel birimlerin her birinin kullanımıyla gerçekleşen diyalog niteliğindeki hem düz yazı hem de şiirsel örnekler veya çerçevesel-sözdizimsel ve metin dilbilimsel yapılanmalar, mikro ve makro metin sıralanmalı destansı

metinleşmeyi oluşturmaktadır. Aynı dilbilgisel, anlamsal ve işlevsel yapıda, ama farklı veya benzeri leksik içeriklerde gerçekleşen ve belli bir genel kavramın alt birleşenlerini uygun bağlamda ifade edebilen sözdizimsel paralellerin Türk destanlarının ve diğer sözlü edebiyat örneklerinin özgün metinlerinde geniş bir ölçekte

Şema 2

kullanıldığı gözlemlenmektedir. Folklorik metnin çeşitli türlerinde basit//birleşik cümlelerin birleşenleri, söz konusu şiirsel metinleşme sürecinde sözdizimsel paraleller olarak kullanılmaktadır.

Metnin temel biçimlerini oluşturan sözdizimsel yapılanmalar yapısal, anlamsal ve işlevsel olarak üç grupta ele alınabilir: **Basit cümleler, birleşik cümleler ve cümleden büyük birlikler**. Birleşik cümle birleşenlerinin veya temel ve yan cümlelerin yüklemeleri zamana, kişiye ve kipe göre çekimlenir. Birleşik cümleler, yan cümlelerin temel cümleyi tamamlaması niteliğine göre tarafımızdan üç grupta sınıflandırılmaktadır: 1. Tek birleşimli birleşik cümleler; 2. Tam birleşimli birleşik cümleler; 3. Çift birleşimli birleşik cümleler. Tek birleşimli birleşik cümlelerde, yan cümle temel cümlelerin herhangi bir somut ögesine ait olur: “*Türkm. Ə, könül, müjde kim, ol serwi-huraman geledurur*⁸ (Baýram han. Saýlanan eserlər, 1970, s. 97); *Türk. Bildüm buni ki, başa almış bela gönül* (K. Paşazade. Yusuf-u Züleyha, s. 57).

Tam birleşimli birleşik cümlelerde yan cümle temel cümlelerin bütününe aittir: “*Azerb. Papirosla da həyəətə girmək olmazdı, çünki Umud bu vaxtacan nəinki atasının, heç qardaşı Kamranın da yanında damağına papiros qoymamışdı* (İ. Məlikzadə. Yaşıl gecə, 1989, s. 132). *Eski Türkçe. kişi emgäk iðsa seňä belgüüg / unıtma ol emgäkni bolma ölüg... ‘Əgər bir adam sənə açıq bir şəkildə əziyyət verirsə, sən bu əziyyəti unutma, hissiz-duyğusuz və ölü olma’* (DTS, s. 172).”

Çift birleşimli birleşik cümlelerde yan cümle temel cümleye, temel cümle de yan cümleye sanki aynı ölçekte ait olur. “*Azerb. Çün hər nə kim əkərsən, anı biçərsən axır* (İ. Nəsimi. Əsərləri, V, 1985, s. 184); *Eski Türkçe: neçü er bedüsä baş ayrıy bedür/ neçü baş bedüsä bedük bökür... ‘Kişi nə qədər yüksəlsə, onun qayğıları da o qədər artar/ Başı nə qədər böyüyərsə, o qədər böyük şapqa geyinər’* (DTS, s. 356).”

Birleşik cümlelerin eşsesli-sözdizimsel modellerinde, çeşitli yapısal-anlamsal türleri gerçekleşmektedir. Birincil modele ilişkin olarak getirilen örneklerden birincisi öznel, ikincisi nesnel; ikincil modele ilişkin olarak getirilen örneklerden birincisi nedensel, ikincisi şart; üçüncü modele ilişkin olarak getirilen örneklerden ise birincisi nesnel, ikincisi nicel anlamlıdır. Bu bağlamda, dil sisteminin derin yapısındaki öznel-nesnel, zaman-mekân, neden-sonuç, koşul-karşılaştırma vb. uygun işlevsel anlam alanlarının, Türkçe birleşik cümle söz dizimindeki üst-düzeysel anlatımının, söz konusu sözdizimsel modelleri ve bu modellerde gerçekleşen 23 yapısal-anlamsal türü, aşağıdaki şemada gösterilmiştir (Musaoğlu/Musayev 2002:105-144; 2011).

A. Basit cümle örneğinde:

Şema 3.

Türkiye Türkçesi:

**Anasına bak, kızını al,
Kenarına bak, bezini al.**

⁸ Belirtilen örnekte temel cümlelerin yüklemel merkezlerinin birleşenlerinin biri eksiltiyeye uğramıştır.

Azerbaycan Türkçesi:	Anasına bax, qızını al, qırağına bax, bezini al.
Türkmen Türkçesi:	Enesini gör-de qızını al, gırasın, gör-de bezini al.

Şema 4

Yukarıda Oğuz-Türk yazı dillerinden aynı bir atasözü örneği getirilmiştir. Söz konusu atasözü, genişlemiş basit cümleden ibarettir ve onun 'sen' şahıs zamiriyle ihtiyarî olarak ifade olunmuş tek öznesi vardır. Bu cümle, şiirsel-folklorik metinleşme süreci geçirmiştir. O, bu süreçte Türkçe edebî metin örneği olarak belli bir kavramsal-lengüistik mahiyet kazanmıştır. Metnin leksik-

sözdizimsel paraleller olarak kullanılan birleşenleri, şiir mısraları gibi belli bir kafiye sistemine göre sıralanmıştır. Belirtilen atasözü örneği, somut bir basit genişlemiş cümlenin aynı sözdizimsel görevdeki "Anasına bak, kızını al, kenarına bak, bezini al" yüklemelerinin sözdizimsel paraleller olarak tekrarlanmasıyla kurulmuştur.

1.

85. Menin Manas kulunum
"Attanamın, jortom!" deyt,
"Alıska sapar baram!" deyt.
"Medineni sızırıp,
çon Bukardı kızıp

2.

90. İt-Keçüden keçem" deyt,
"Beş-Terekten ötöm", deyt,
"Bejindegi Konur-bayga
Barıp uruş salam", deyt (Manas 1968: 18)

B. Birleşik cümle örneğinde

Yukarıda "Manas" destanı metninden getirilen sözdizimsel yapılanmalar, temel ve yan cümleler arasındaki bağlılığa göre belirlenen kavramsal-yapısal modelde tek birleşimli/obje anlamlı birleşik cümle birleşenlerinin tekrarlanmasıyla kurulmaktadır. 85. ve 90. satırları oluşturan tek birleşimli / obje anlamlı birleşik cümlelerde tırnak içinde yazılan yan birleşenler sözdizimsel paraleller olarak kullanılmaktadır. Söz konusu sözdizimsel paraleller, metinde yüklemeleri aynı cinsten tekrarlanarak kullanılan temel cümlelerle veya birinci ve ikinci hâlde tek bir cümleyle çevrelenmektedir (Musaoğlu 2003b:18-19).

Şema 5.

Küçälərə su səpmişəm,
Yar gələndə toz olmasın.
Elə gəlsin, elə getsin,
Aralıqda söz olmasın

("Küçələrə su səpmişəm" Azərbaycan türküsü).

Yukarıdaki örneğin şiirsel-folklorik süreçte artzamanlı olarak metinleşmesi, birleşik cümle birleşenlerinin kafiyeli sıralanmasıyla gerçekleşmektedir. Bu sıralanma, sözdizimsel paralellik olayına göre kurulmaktadır. Söz konusu metin-şiir parçasının mısraları, benzer bir leksik içerikteki sözdizimsel paralellerle ifade olunmaktadır. Şiirin ilk iki mısrası, tek birleşimli//maksat anlamlı birleşik cümleden ibarettir. Burada temel cümle önce, yan cümle ise sonra gelmektedir. Temel cümlede bağlayıcı sözcük ve bağlacın yeri şiirsel yapılanmaya göre ihtiyaridir. Aslında, söz konusu birleşik cümle konuşma dilinde şöyle bir normal-sözdizimsel yapıda olacaktı: "Küçələrə su səpmişəm ki, yar gələndə toz olmasın". Metinde ise söz konusu birleşik cümle şiirsel ortama ilintili olarak belli bir denemesel-sözdizimsel varyant niteliğinde kullanılmaktadır. Metin-şiir parçasının üçüncü ve dördüncü mısraları ise kısmen çokanlamlı olan tek birleşimli//tarz//sonuç anlamlı birleşik cümleyle ifade olunmaktadır. Temel cümlede 'elə' bağlayıcı sözcüğü tekrarlanmaktadır. Böylece söz konusu şiir parçasının "Küçələrə su səpmişəm" biçiminde kullanılan ilk cümlesi, metnin ön gönderimli bir birleşeni olarak tanımlanabilmektedir. Çünkü söz konusu cümleyle metnin sonraki birleşenlerinde ifade olunan fikre işaret edilmektedir. Şiir parçasının son mısrası ise, metnin önceki birleşenlerinde ifade olunmuş ana fikri tamamlayan art gönderimli metin dilbilimsel gösterge olarak değerlendirilmektedir.

C. Mikro Metin veya Birleşik-Sözdizimsel Bütün/Cümleden Büyük Birlik Örneğinde.

Sözdizimsel paralellerle Türkçe şiirsel-folklorik metnin diyalojik-çerçevesel örnekleri de kurulmaktadır. Türkçe metnin söz konusu örnekleri, evrensel ve Türk-İslam medeniyeti özelliklerini içeren üst kavramlara bağlı olarak kendine özgü kavramsal-lengüistik yapısıyla gerçekleşmektedir. Sözgelimi, "dostluk ve dostlukta sadakat" kavramı, destansı metinleşmede birleşenleri sözdizimsel paralellerle kurulan mikro metin örneğinin diyalojik//çerçevesel//sözdizimsel yapılanmasıyla ifade olunmaktadır:

ic. Beyrek: "Hoş, ola!" dedi. Atın çekdiler bindi, kırk yigidiyle Aruzun evine geldi. Taş Oğuz begleri otururiken girib selâm vèrdi. Beyreğe Aruz eydür: "Bilürmisin seni neye kırdırdık?" Beyrek eydür: "Neye kırdırdınız?" Aruz eydür: "Heb şol oturan begler Kazanaq âsi olduk, and içdük." Mushaf getürdiler: "Sen dahı and iç" dediler. "Kazanaq men âsi olmazam" deyü and içdi. Soyladı, eydür:

*"Men Kazanun nimetini çok yemişem,
bilmezisem gözüme tursun.
Kazağucda kazılık atına çok binmişem,
bilmezisem maña tábüt olsun.
Yahşı kaftânların çok geymişem,
bilmezisem kefenüm olsun.*

*Alâ bârgâh otağınâ çok girmişem,
bilmezisem maña zindân olsun.
Men Kazandan dönmezem, bellü bilgil" dedi...(Tezcan 2001).*

Yukarıda belirtilen şiir parçası kafiyesinin oluşum sistemi ve diğer şiirsel yapılanma özelliklerinin gerçekleşmesi, çeşitli türleriyle belirlenebilen hece vezinli Türkülerimiz ve manilerimiz gibi epik-lirik şiirimizin biçimlenmesinden önceki mitolojik döneme rastlamaktadır. Buna rağmen söz konusu şiirsel kafiye sisteminin kullanımı, epik destansı anlatımda hâlâ süre gelmektedir. Böyle bir kafiye sistemiyle şiirsel ve metin dilbilimsel yapılanma, en Eski Türkçe ritmik heceli şiir sistemiyle oluşturulmuştur. Metindeki 1, 3, 5, 7 ve 2, 4, 6, 8. mısralar birbiriyle uyumludur. Birincilerde 10-14, ikincilerde ise 9-10 hece bulunmaktadır. Söz konusu şiir parçasındaki birinci mısralar aynı gramatikal yapıda ve benzer bir leksik (sözcüksel) içerikte ve ikinci mısralar da aynı bir gramatikal yapıda ve benzer bir leksik içerikte belirlenebilen sözdizimsel paralellerden ibarettir. Her biri bir beyit olarak belirlenebilir 1, 2; 3, 4; 5, 6; 7, 8. mısralar ise ayrılıkta asimetrik biçimli, şart ve neden anlamlı ve tam birleşimli birleşik cümlelerden (Musaoğlu 2002: 105-144) oluşmuş mikro metinlerdir.

Söz konusu beyitleri oluşturan birinci mısralar veya temel cümleler, iki birleşenli mikro metinlerin temel birleşenleridir. İkinci mısralar veya yan cümleler ise, genelde birincileri bütünlükte tamamlamakta ve onların nedensel bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, ikinci cümleler de özeldir tam birleşimli şart anlamlı birleşik cümleler olarak değerlendirilebilmektedir. Çünkü ikincil mısralardaki *bilmezisem* birleşenleri yan, diğerleri ise temel cümle niteliğini taşımaktadır. Bu bağlamda; 1, 3, 5, 7 ve 2, 4, 6, 8. mısraların sözdizimsel paralellerle asimetrik kafiyesi dizimsel; 1, 2; 3, 4; 5, 6; 7, 8. beyitlerin simetrik-sözdizimsel yapılanması ise dizisel nitelikli mikro ve makro metin birleşenleri sıralanmasını oluşturmaktadır. Söz konusu durum, söylem-diskur ortamına bağlı olarak değişebilir niteliktedir.

Metinde yer alan "*Kazanın nimeti, kazılık atı, yahşi kaftânlar, bârgâh otağı*" olgularını sadece söz konusu nesir parçasının değil, bütünlükte destanın kavramlar dünyasına yönelik olarak kullanılan özel metin kurucu işaretler olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü bunların her biri Oğuz Türk Dünyası varlığını; onun kutsal bütünlüğünü, yaşam tarzı ve mücadelesini ifade eden çok önemli unsurlardır.

Beyrek'in diyalog nitelikli sözdizimsel-çerçevesel cevaplandırmasıyla ifade olunan dosta sadakat kavramı, belirtilen metnin Türklük olgusunu oluşturan en temel öğelerinden birisine bilişsel olarak işaret etmektedir. Destansı anlatımda; **Tanrı hakkı, ahiret, kader, komşuluk ilişkileri, aile, bakirelik, mutluluk, kahramanlık, dostluk, yol, iltifat, sevgi, nefret** gibi yukarıda belirtilen ve Türk-İslam kültürüne bağlı olarak belirlenebilen bilişsel nitelikteki diğer kavramların ifadesi, söz konusu mikro ve makro metin birleşenlerinin sözdizimsel-çerçevesel sıralanmasıyla

gerçekleşmektedir. Eski Türkçe şiirde, mısraların birbiriyle kafiye oluşturmasını çoğunlukla birbirini anlamca tamamlayan sözdizimsel paraleller, paralellik ve birleşik cümle birleşenlerinin simetrik//asimetrik nitelik ve nicelikteki sıralanması sağlamaktadır (Musaoğlu 2008: 120-121).

SONUÇ

Bugün Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümlerinde yapılan “Konuşma, Aktarma, Metin İnceleme ve Kompozisyon” derslerinde yararlanılacak ders kitapları, araç ve gereçler, ne yazık ki pek fazla değildir. Söz konusu derslerin daha yüksek bir seviyede yapılabilmesi ve çağdaş Türk yazı dilleri ve edebiyatları öğretiminin bilgi çağına uygun olarak gerçekleştirilebilmesi, günümüzde Türkoloji'nin güncel problemlerinden birini oluşturmaktadır. Çağdaş filolojik bilimin ve bilişsel dilbilimin son çalışmalarında elde edilen verilerden ve sonuçlardan da yararlanılarak yeni ders programları ve kitaplarının, araç ve gereçlerin düzenlenmesine çok büyük ihtiyaç duyulmaktadır. Bundan dolayı, bu makalede “Kitab-ı Dede Korkut” ve “Manas” destanlarından, atasözleri ve türkülerimizden parçalar ve Kamal Abdulla'nın *Unutmağa Kimse Yok* romanının metni, kavramsal-lengüistik incelenmeye alınmıştır.

KAYNAKÇA

- ABDULLA, Kamal (2004), *Yarımçıq Əlyazma*, Bakı: XXI YNE.
- ABDULLA, Kamal (2006), *Sehrbazlar Dərəsi*, Bakı: Mütərcim.
- ABDULLAEV, Kamal (1999), *Azərbaycan Dili Sintakasisinin Nəzəri Problemləri, Ali Məktəblər Üçün Dərs Vəsəiti*, Bakı: Maarif Nəşriyyatı.
- ABDULLAEV, Kamal (2010), *Dilçiliyə Səyahət, Dilçi Olmayanlar Üçün Dilçilik*, Bakı: Mütərcim.
- ABDULLAEV, Kamal (2011), *Unutmağa Kimsə Yox...*, Bakı: Azərbaycan Nəşri.
- ABDULLAEV, K., MƏMMƏDOV, A., MUSAYEV, M. vd. (2012), *Azərbaycan dilində mürəkkəb sintaktik bütövlər*, Bakı: Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Bakı Slavyan Universiteti.
- APRESYAN, V.YU. (2011), “Opıt Klastermogo Analiza: russkiye i angliyskiye emotsionalniye kontsepti”, *Voprosi Yazikoznaniya*, S. 1, 19-51.
- AZƏRBAYCAN SSR ELİMLER AKADEMİYASI (1964), *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti*, C. I, A-Q, Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı.
- BAYRAM, Han (1970), *Sayılanan Eserler*, Aşgabat: Türkmenistan Neşirýaty.
- MUSAOĞLU, Mehman (2006), *Türkçe Aktarma Bilimi ve Dil Bilimsel Boyutları*. Bilgisayar Destekli Dil Bilimi Çalıştayı Bildirileri, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 14 Mayıs 2005: Türk Dil Kurumu Yayınları, 139-158.
- Dilçilik Ensiklopediyası* (2006-2008), C. I-II, Bakı: Mütərcim

- DOĞAN, G. (2000), "İltifat Olgusuna Bilişsel Bir Yaklaşım", *Dilbilim Araştırmaları*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 49-63.
- DTS: *Drevnetyurkskiy Slovar* (1969), Leningrad: Nauka, Leningradskoye Otdeleniye.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2009), "Türk Dili Araştırmalarının Bugünkü Durumu ve Sorunları", *Gazi Türkiyat, Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Güz/2009, S. 5, 113-154.
- ERKMAN-AKERSON, Fatma (2005), *Göstergebilime Giriş*, İstanbul: Multilingual.
- ƏFƏNDİYEV, P. (1992), *Azərbaycan Şifahi Xalq Ədəbiyyatı*, Bakı: Maarif Nəşriyyatı.
- HACILI, A. (2010), *Kamal Abdulla: Seçimin Morfolojiyası*, Bakı: Mütərcim.
- KIDIRBAYEVA, R., KIRBAŞEV K., CAYNAKOVA A. (1988), "Manas" Eposunun Varyantları, Frunze: İlim.
- Kitabi-Dədə Qorqud* (1962), Bakı: Azərənəşr.
- KONONOV, A. N. (1980), *Grammatika Yazıka Tyurkskih Runičeskih Pamyatnikov VII-IX vv.*, Leningrad: Nauka, Leningradskoye Otdeleniye.
- Koroğlu Dastanı* (1957), Bakı: Azərənəşr.
- LES: *Lingvističeskiy Entsiklopedičeskiy Slovar* (1990), Moskva: Sovetskaya Entsiklopediya.
- Manas. Kırgız Elinin Batırlık Eposu* (1968), Moskva: İzd-vo Vostočnoy Literaturı.
- MAADAY, Kara (1973), *Epos Narodov SSSR*, Moskva: İzd-vo AN SSSR.
- MƏLİKZADƏ, İsi (1989), *Yaşıl Gecə*, Bakı: Yazıçı.
- MUSAOĞLU, Mehman (2002), *Türkoloji'nin Çeşitli Sorunları Üzerine Makaleler-İncelemeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- MUSAOĞLU, Mehman (2003a), "Türkçenin İşlevsel Dilbilgisi ve Metin Kompozisyonu", *Dil Dergisi*, S. 120 Mayıs-Haziran, 22-40.
- MUSAOĞLU, Mehman (2003b), "Türk Folklorik Metinlerinin Ontolojik-Folklorik Temelleri", *Dil Dergisi*, S. 118, Ocak-Şubat, 16-25.
- MUSAOĞLU, Mehman, KIRIŞÇIOĞLU, Fatih (2008), "Türk Dil Biliminde Görünüş Kategorisinin İncelenmesi Üzerine", *Türkologiya*, S. 1-2, 32-54.
- MUSAOĞLU, Mehman (2010), *Kemal Abdullanın Eserleri Türkiye Türkçesinde*, Ankara: Kültür Ajansı Yayınları.
- MUSAOĞLU, Mehman (2011), *Dede Korkut Metninin Sentaksı Üzerine*. Azərbaycanda xarici dillər, No 2-3, Bakı: Mütərcim, 8-18.
- MUSAYEV, Mehman (2011), *Türk Ədəbi Dillərində Mürəkkəb Cümlə Sintaksisi*, Bakı: Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Bakı Slavyan Universiteti.
- MUSAYEV, Mehman (2012), *Türkoloji Dilçilik*, Bakı: Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Bakı Slavyan Universiteti.
- MORRIS Ç.U. (1983), "Osnovaniya teorii znakov", *Semiotika*. Moskva: Raduga, 37-89.
- NƏSİMİ, İmadəddin (1985), *Əsərləri*, V, Bakı: Elm.
- PAŞAZADE K (1996), *Yusuf u Züleyha*, (Haz. Mustafa Demirel), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- PİRS Ç. S. (1983), "İz raboti, Elementı logiki. Grammatica speculativa", *Semiotika*, Moskva: Raduga, 89-210.

- POLYAKOV M.YA. (1986), *Voprosi Poetiki i Hudojestvennoy Semantiki*, Moskva: Nauka.
- POPOVSKAYA L.V. (2006), *Lingvistiçeskiy analiz hudojestvennogo teksta v vuze*, Rostov-na-Donu: Feniks.
- REVZINA O.G. (1998), *Metodi analiza hudojestvennogo teksta, Struktura i semantika hudojestvennogo teksta*. Moskva: Nauka, 301-316.
- SELİVERSTOVA O.N. (2002), "Kognitivnaya semantika na fone obşego razvitiya lingvistiçeskoy nauki", *Voprosi Yazikoznaniya*, S. 6, 12-26.
- Slovar Literaturovedçeskih Terminov* (<http://slovar.lib.ru/dictionary/text-10.01.2011>).
- SOSSYUR Ferdinand De (1977), *Trudi po Yazikoznaniyu*, Moskva: Progress.
- STARİÇENOK V. D. (2008), *Bolşoy Lingvistiçeskiy Slovar*, Rostov-na-Donu: Feniks.
- ŞTAYN K. E. (1993), *Printsipi Analiza Poetiçeskogo Teksta*. Stavropol.
- TAGİYEV M. T. (1966), *Glagolnaya frazeologiya sovremennogo russkogo yazıka (Opit issledovaniya frazeologiçeskih yedinitis po okrujeniyu)*, Bakı: Maarif.
- TEZCAN, Semih, BOESCOTEN, Hendrik (2001), *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- UZUN, Leyla Subaşı (1995), *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı*, İstanbul: Simurg.
- ÜSTÜNOVA, Kerime (1998), *Dede Korkut Destanları ve Cümleden Büyük Birlikler*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- ZAEVSKAYA A.A. (2002), "Nekotoriye Problemi Teoriyi Ponimaniya Teksta", *Voprosi Yazikoznaniya*, S. 4, 62-73.
- <http://semioties.ru/sphere/semiosphere.html>. (10.01.2011)
- <http://kult.az.com>. (26.06.2011.15:02)
- <http://kult.az.com>. (31.05.2011.10.21)